

บทที่ 3

แนวคิดเรื่องพรหมในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก

1. ความหมายของพรหม

การกล่าวถึงพรหมในพระสุตตันตปิฎกและบทวิเคราะห์ต่าง ๆ นั้น มีลักษณะการจัดกระจายไม่อาจให้ความกระจ่างได้ชัดเจนนัก ส่วนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพรหมที่เป็นกลุ่มก้อนและให้ความกระจ่างชัดเจนมีอยู่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและคำราที่มีผู้รวบรวมไว้ภายหลัง แต่เมื่อประมวลสรุปกล่าวแล้ว พรหม ในแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง เทวดาชั้นสูงที่แยกออกเป็นส่วนหนึ่งจากมนุษย์และเทวดาสามัญต่าง ๆ จะเห็นได้จากการใช้คำว่า เทวา ทุกครั้งที่กล่าวถึงพรหม (ม.มู 12/486/526) คำว่า พรหม นั้น หมายความว่า ผู้ที่มีความเจริญด้วยคุณพิเศษมีมานเป็นต้น เรียกว่า พรหม ได้แก่ เทวดาทั้งหลายที่มีอยู่ในชั้นพรหมโลก ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า “ พुरुหนุตี วุฑฒนติ อติปณิเตหิ ฌานาติกุณเหหิตี พุรหฺมาโน แปลว่า เทวดาทั้งหลายที่มีความเจริญด้วยคุณพิเศษมีมานเป็นต้นอันเป็นสิ่งที่ประณีตมาก ฉะนั้น เทวดาเหล่านั้น จึงชื่อว่า พรหม (พระสังฆมโฆติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 : 147)

ผู้ที่เป็พรหมนั้น มีความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม ความเจริญทางโลกของพรหมนั้น คือ การมีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส สงดงาม มีความสุขอย่างประณีต มีกำลังร่างกายแข็งแรง มีวิมานอย่างวิจิตรพิศดารเป็นที่อยู่อาศัย มีสวนดอกไม้เป็นที่หย่อนอารมณ์ มีบริวารตามสมควร สิ่งที่เป็นสมบัติของพรหมนี้เป็นสิ่งที่ประเสริฐและพิเศษกว่าสมบัติของพวกเทวดาชั้นกามาวจรทั้งหลาย ความเจริญทางธรรมของพรหมนั้น คือ การมีศีล สมาธิ ปัญญาหรือฌาน สมาบัติ อภิญญาและพรหมวิหารธรรม การเจริญด้วยคุณพิเศษมีมานเป็นต้นอันเป็นสิ่งที่ประณีตมากดังกล่าวนี จึงได้ชื่อว่า พรหม

สรรพสวรรค์เป็นที่อยู่ของพวกพรหมทั้งหลายนั้นรวมเรียกว่า พรหมโลก หมายถึง โลกของพรหมมีทั้งหมด 20 ชั้น ชั้นแรกเป็นที่อยู่ของพรหมประเภทรูปพรหมมีอยู่ด้วยกัน 11 ชั้น ชั้นถัดไปคือสุทธาวาสเป็นที่อยู่ของพวกรูปพรหมที่เป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี มีอยู่ด้วยกัน 5 ชั้น ถัดไปก็เป็นที่อยู่ของพรหมประเภทอรูปพรหม มีทั้งหมด 4 ชั้น พรหมโลกนั้นเป็นแห่งเดียวที่ไม่มีสตรีเพศ ดังข้อความที่กล่าวว่า

“ อยุยา ตุมहे ก็ กเถถ, ชูเปตฺวา พุรหฺมโลกํ อญฺญํ มาตุคามรหิตญฺฐานํ นาม นตฺติ

นาย ! ท่านพูดอะไรกัน นอกจากพรหมโลกแล้วที่อื่นซึ่งปราศจากสตรีไม่มีเลย (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2535 : 3/101)

เพื่อเป็นการแสดงถึงลักษณะทั่ว ๆ ไปของพรหม จะกล่าวไปตามหัวข้อเหล่านี้ ตามลำดับดังต่อไปนี้

2. การเกิดและสาเหตุของการเกิดในพรหมโลก

พรหมที่อุบัติในพรหมโลกทุกรูปทุกนามนั้นมีปฏิสนธิในลักษณะเป็นอุปปาติกะคือเกิด ผุดขึ้นทั้งสี่ด้าน กล่าวคือ การกำเนิดของพรหมนั้นเป็นเช่นเดียวกับเทวดาทั้งหลายที่จะเสวยรูปอัน สมบูรณ์เต็มทีในเวลาอุบัติขึ้นมา มีลักษณะเช่นกับคนหนุ่มอายุได้ 16 ปี ทรงเครื่องประดับอันงดงาม พร้อมสถิตอยู่ในวิมานของตน ทรงสภาพเป็นพรหมผู้สมบูรณ์ด้วยสง่าราศรีทุกประการ การ ที่จะถือกำเนิดเป็นพรหมได้นั้นเป็นผลมาจากกุศลกรรมอันเกิดจากการทำสมาธิภาวนาจนได้สำเร็จ ฌาน เมื่อตายไปแล้ว ก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกด้วยอำนาจฌาน (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536 : 221)

ใคร่ภูมิพระร่วงกล่าวไว้ว่า “ .... ผู้ใดก็ดีเมื่อนำได้ทำบุญกรรมบวชเป็นสมณะ แม้ ว่าศีลเท่าใดก็ดี แลบมิได้ฌาน ว่าจะไปโดยอากาศคำคืนไป ดังนั้นบ่ห่อนไปเกิดในพรหมโลกย์สัก คาบ ผู้ใดก่อรูปด้วยฌานรอดชั่วตนแลมิได้โดยฌาน จึงได้ไปเกิดในพรหมโลกย์ได้...” (พญาสิทธิ 2506 : 243-244)

จากหลักการของพระพุทธศาสนา ฌานมี 2 ประเภทคือ รูปฌานและอรุณฌาน ดังนั้น บุคคลผู้บรรลุรูปฌานนั้นย่อมสามารถจะไปบังเกิดในรูปาวจรพรหมโลก ผู้ที่บรรลุอรุณฌานย่อม สามารถไปบังเกิดในอรุณาวจรพรหมโลก ผลของฌานระดับต่ำย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติไปเกิดในพรหม โลกชั้นต่ำและผลจากการบรรลุฌานชั้นสูงย่อมนำไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นสูงเป็นระดับ ๆ กันไป

3. สถานที่ตั้งของพรหมโลก

พรหมโลกชั้นต่ำที่สุด คือ ชั้นพรหมปาริสัชชนะนั้น ตั้งอยู่เบื้องบนสูงกว่าสวรรค์ เทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดมากจนไม่อาจจะกำหนดคณับได้ ดังนั้น พรหมโลกจึงไกลจากมนุษย์โลกมาก ดังมีข้อความเปรียบเทียบไว้ว่า

“ ยังมีศิลาก้อนหนึ่งซึ่งมีความใหญ่เท่าโลหปราสาท ศิลาก้อนใหญ่นี้ได้ถูกทิ้งตกลงมา จากพรหมโลก ลอยล่องลงมาไม่ได้คิดขัดที่ใดเลย กว่าที่จะถึงโลกมนุษย์เรานี้ก็กินเวลานานถึง 4 เดือนจึงจะตกลงมาถึง ” (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536 : 220)

พรหมโลกทั้ง 20 ชั้นนั้นตั้งซ้อนกันอยู่ในสุญญากาศเช่นเดียวกับกามาวจรเทวโลกทั้ง 6 ชั้น พรหมโลกแต่ละชั้นแผ่ขยายขอบเขตจรดแนวขอบเขจักรวาลเป็นปริมาตร ดังนั้นพรหม

โลกทั้ง 20 ชั้นจึงเรียงซ้อนกันขึ้นไปมีลักษณะเหมือนชั้นต่าง ๆ ของหอคอย การกล่าวถึงพรหมโลกในพระไตรปิฎกและบทวิเคราะห์ต่าง ๆ นั้น มีลักษณะการจัดกระจายไม่อาจให้ความกระจ่างได้ชัดเจน แต่ในไตรภูมิพระร่วงข้อมูลเกี่ยวกับพรหมโลกได้รับการวางไว้เป็นกลุ่มเป็นก้อนให้ความละเอียด ดังข้อความที่กล่าวไว้ว่า

“..... แลยังชั้นพรหมทั้งหลายได้ 20 ชั้น บนขึ้นไปเหมือนกับขึ้นไปถึงชั้น ๆ แลโดยกว้างโดยแดนปริณชตถึงเขากำแพงจักรวาลอันเราอยู่นี้ และเทียรย่อมมีปราสาทแลเครื่องประดับนี้สำหรับพรหมทั้งหลายงามนักหนายิ่งปราสาทเทพดาทั้งหลายอันอยู่ภายใต้ได้ประมาณพันเท่าแล (พญาลีโท 2506 : 236)

“ พระพรหมทั้งหลายนั้นเทียรย่อมมีปราสาทแก้วทองแลย่อมไปด้วยอาสน์ทิพย์ทุกแห่งทั้งมานและวิดานเทียรย่อมทิพย์แล แลประดับนี้ด้วยแก้ว 7 ประการ งามยิ่งกว่าเทพดาทั้งหลายอันอยู่ชั้นต่ำได้ละพันเท่าไ้ ..... (พญาลีโท 2506 : 241)

จากข้อความดังกล่าวนี้ เป็นการระบุโดยชัดเจนถึงธรรมชาติของพรหมโลกว่า ในแต่ละชั้นย่อมทรงความเป็นทิพย์ ประกอบด้วยสิ่งอันจะให้เกิดความสุขเช่นเดียวกับสิ่งที่มีอยู่ในกามาวจรเทวโลก เพียงแต่ทิพย์สมบัติที่มีในพรหมโลกนั้นประเสริฐกว่าทิพย์สมบัติของเทวดาทั้งหลายในทุก ๆ ด้าน

4. คุณลักษณะของพรหม

4.1 รูปร่างของพรหม

รูปร่างที่ปรากฏเห็นได้ชัดของพรหมก็คือมีกายตรง จะเห็นได้จากคำเปรียบเทียบที่ว่า พระพุทธเจ้ามีกายตรงเหมือนพรหม (พฺรหฺมชฺคฺโค) คือไม่เอนไปเบื้องหน้าเบื้องหลังเหมือนร่างกายของมนุษย์ทั้งหลาย (ม.ม. 13/589/533) พรหมในรูปพรหมล้วนเป็นเพศชายทั้งสิ้น มีเพียงพรหมชั้นอัสติพรหมชั้นเดียวที่ไม่มีใจ ไม่เคลื่อนไหว ส่วนพรหมอื่นอีก 15 ชั้นนั้น ย่อมเคลื่อนไหวได้ ไซ้จักขุ ไซ้โสธ หายใจเข้าออกได้ เพียงแต่ไม่ได้รู้กลิ่นหอมและเหม็น ไม่ต้องกิน ไม่ต้องบริโภคเหมือนสัตว์ในภพอื่น แรมชั้นด้วยฉานสมาบัติเป็นอาหาร จึงไม่มีมุตรไม่มีคูด (อุจจาระ) ร่างกายเนื้อตัวของพรหมทั้งหลายนั้นมีลักษณะเกลี้ยงเกลา งดงาม มีรัศมีออกจากร่างกายรุ่งเรืองกว่าพระอาทิตย์พระจันทร์หลายพันเท่า แม้แต่มือ ๆ เดียวที่พรหมยื่นออกไปหวังจะให้ส่งรัศมีไปทั่วจักรวาลก็ย่อมทำได้ ข้อต่อของอวัยวะของพรหมทั้งหลายคือหัวเข่าก็ดีแขนก็ดี ก็เกลี้ยงเกลาเรียบงามไม่มีที่ต่อปรากฏให้เห็น เกศเกล้าแห่งพรหมนั้นถึงงดงาม โดยมากมีหัวเป็นขลุ่ยเช่นเดียวกับคาบส ฤาษีไซ้พรหรือโยคีผู้มีฤทธิ์ (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536 : 221)

การกล่าวถึงลักษณะของพรหมนี้ ไตรภูมิพระร่วง กล่าวว่า

“...แลพรหมทั้งหลายแต่ล้วนผู้ชาย จะมีพรหมผู้หญิงดังเทพดาทั้งหลายอันอยู่ในชั้นต่ำไล่หาบมิได้ แต่เท่าว่าพรหมอันอยู่ในชั้นอัสตฤณันแต่เป็นรูปอยู่ดั่งนั้นแลบมิรู้ ไหวรู้ดั่งแต่ชั้นเดียวเท่านั้น แลพรหมทั้ง 15 ชั้นนั้น ย่อมรู้ไหวรู้ดั่ง แลมีจักขุก็รู้ดู แลมีโสตก็รู้ฟัง แลมีฆานก็รู้หายใจเข้าออก แลเท่าว่าบมิได้รู้วารสหอมแลเหม็น แลมีชีวหารูเจรจาพาที เท่าว่าบรูจักรสสมแลรสหวาน แลเผ็ด แลจืดเค็ม แลเนื้อหนัง พรหมนั้นแน่ว่ามือตอถึงกับมีรู้สึกเจ็บโสต พรหมทั้งหลายนี้บ่หอนรู้กินข้าว กินน้ำสักคาบเท่าแต่ตามสมบัติด้วยตนเอง อันว่าจะยินดีด้วยถูกต้องผู้อื่นดั่งนั้นบ่มี แลหน้าตาเนื้อตัวพระพรหมทั้งหลายนั้นเกลี้ยงเกลางามนักแลว่ารุ่งเรืองกว่าพระจันทร์ พระอาทิตย์พันเท่าได้ แต่เมื่อพรหมมือหนึ่งก็ดัดจะให้เรื่องไปทั่วจักรวาลทั้งหลายได้หมั่นจักรวาลดั่งกล่าวด้วยทุกแห่ง พระพรหมทั้งหลายนั้นเทียรย่อมมีปราสาทแก้วทอง แลย่อมปู้ด้วยอาสน์ทิพย์ทุกแห่ง ทั้งมานและวิดานเทียรย่อมทิพย์แล แลประดับนี้ด้วยแก้ว 7 ประการ ความยิ่งกว่าเทพดาทั้งหลายอันอยู่ชั้นต่ำได้ละพันเท่าได้ แลมีเศเกล้าสูงงดงามนักหนา แลหัวเป็นชฎาทุกองค์ ๆ คูเรื่องงามต่าง ๆ แลคนพรหมนั้นงามนักหนา หัวเข่าก็ดี แขนก็ดี ที่ต่อกันก็ดี อาจมไล่หาบมิได้โสต พรหมทั้งหลาย 20 ชั้นนั้นแน่ว่าผู้หญิงคนหนึ่งก็บ่มี แน่ว่าพรหมผู้หนึ่งก็ดี แลจะเหมือนดั่งนั้นก็ดี ก็บ่มีโสตแล...(พญาลิไท 2508 : 240-241)

4.2 เสียงของพรหม

ข้อความในพรหมายสูตรกล่าวไว้ว่าพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้าเป็นเหมือนเสียงของพรหมอันไพเราะดังเสียงของนกการเวกซึ่งประกอบด้วยองค์ 8 ประการ คือ

1. ชัด (วิสุตฺตฐฺ)
2. เข้าใจง่าย (วิญญฺเยยฺ)
3. ไพเราะ (มณฺชฺ)
4. นุ่มนวล (สวณฺนิยฺ)
5. กลมกล่อม (วินฺทุ)
6. ไม่พร่า (อวิสริ)
7. ลุ่มลึก (คฺมฺภีโร)
8. มีกังวาล (นินฺนาที) (ม.ม. 13/589/537)

ดังนั้น เสียงของพวกพรหมจึงเป็นเสียงที่ไพเราะมาก ประกอบด้วยองค์ 8 ดังที่กล่าวแล้ว ปฐมสมโพธิกถากล่าวไว้ว่า ในสมัยพุทธกาล โกณฑัญญะพราหมณ์ผู้สำเร็จศิลปศาสตร์ 18 ประการได้รับคำสั่งจากพระเจ้าสีหฬให้สืบแสวงหาสตรีในชาติคิยวงศ์ และเสนาบดี อำมาตย์

เศรษฐี ตลอดจนภคินีทั้งหลายที่บริบูรณ์ด้วยอติคุณลักษณะ 64 ประการ จนในที่สุดได้ไปพบ พระนางสิริมหามายา ซึ่งกำลังเสด็จประพาสราชอุทยานพร้อมด้วยข้าราชบริพาร จึงได้เข้าไปหา พระนาง เมื่อได้เจรจากับพระนาง โภณัญญะถึงกับวิศัญญภาพ เพราะเสียงของพระนางไพเราะ ประดุจเสียงของท้าวมหาพรหม (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส 2505 : 17-18)

4.3 อายตนะของพรหม

อายตนะ หมายถึง สิ่งที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารรับรู้อารมณ์ ซึ่งโดยทั่วไปมนุษย์มี อายตนะ 6 ประการคือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ส่วนพรหมนั้นมีอายตนะไม่ครบเหมือน มนุษย์ กล่าวคือ รูปพรหมนั้นมีอายตนะเพียง 3 เท่านั้น คือ ตา หู ใจ เพราะรูปพรหมนั้นไม่ รู้จักกลิ่นหอมหรือเหม็นจึงขาดสัมผัสทางจมูก ไม่เสพอาหารเพราะอิมด้วยความสุขที่เกิดจากฌาน จึงขาดสัมผัสทางลิ้น เมื่อมีสมาธิสัมผัสก็รู้สึกเจ็บ แสดงว่าขาดสัมผัสทางกาย ดังข้อความที่ กล่าวไว้ในคัมภีร์สังขยสูตรว่า

“ ปญจธาตวาทนิยมา ปาฐะ กนุทธโสชานั

นุปฺปตฺติ ตตฺถ ภูตานิ อโฆฏฐพฺพตฺติโต ฯ

ความบังเกิดขึ้นแห่ง กลิ่น รส และโอชา ในรูปพรหมนั้นย่อมหาไม่ได้ เพราะมี กำหนดธาตุดอนต้น 5 เพราะความไม่มีความเป็นไปแห่งโฆฏฐพพตนะแห่งภูตทั้งหลาย (เขมม์ ประพัฒน์ทอง 2507 : 28-29)

พรหมในชั้นอัญญพรหมนั้นมีแต่รูปอย่างเดียวปราศจากนามธรรมติดต่อ เพราะพรหม พวกนี้รังเกียจสัญญาคือความจำได้ โดยคิดเห็นว่าความทุกข์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากความ จำได้หมายรู้ จึงบำเพ็ญสัญญาวิราคะวนา ซึ่งมีความหมายว่าการภาวนาเพื่อถอนราคะที่เกิดจาก สัญญา ดังนั้นเมื่อสิ้นชีพแล้วก็จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นอัญญพรหม

อรูปพรหมนั้นไม่มีตัวตน เพราะรังเกียจว่าการมีตัวตนจะเป็นเหตุก่อให้เกิดการทำความชั่ว ต่างๆ ดังนั้นจึงบำเพ็ญภาวนาให้เหลือแต่จิตอย่างเดียว จึงมีจิตเป็นอายตนะเพียงอย่างเดียว

4.4 ภาวะจิตของพรหม

พรหมทั้งหลายเป็นผู้ปราศจากความพอใจในสิ่งที่เป็นโลกียวิสัย กล่าวคือจะไม่มี ความยินดีในความน่ารักของสตรีเพศและสิ่งบันเทิงต่างๆ แต่พรหมย่อมยินดีและชื่นชมอยู่ในความสุข ที่เกิดจากฌาน พรหมย่อมสามารถละราคะในบรรดากิเลสทั้ง 3 คือ ราคะ โทสะและโมหะ ดัง ข้อความที่กล่าวไว้ว่า

".... พรหมทั้งหลายนั้นจะมีใจกระตือรือร้นดีแก่หญิงน้อยหนึ่งก็ดีก็มี พรหมทั้งหลายนั้นและรู้รับร่ากระทำการดุริยดนตรีทั้งหลาย สิ่งใด ๆ ก็บ่หอนรู้โสต ลางจำพวกอยู่ด้วยฉานอันชื่อว่าอริยวิหาร ลางจำพวกอยู่ด้วยฉานอันชื่อว่าทิพยวิหาร ลางจำพวกอยู่ด้วยฉานอันชื่อว่าพรหมวิหาร .... (พญาลีไท 2506 : 241-2)

“ อิติ กิร วาเสฏฐ อปริคคโห ภิกขุ อปริคคโห พุรหฺมา อปี นุ โข อปริคคหสฺส ภิกขุโน อปริคคเหน พุรหฺมณา สทฺธิ สํสฺสทฺติ สมมติติ ฯ (ที.สี. 9/384/311)

วาเสฏฐะ เขาพูดกันว่า ภิกษุไม่มีกามเป็นเครื่องเกี่ยวเกาะ (ไม่มีครอบครัวย) พรหมก็ไม่มีกามเป็นเครื่องเกี่ยวเกาะ ภิกษุผู้ไม่มีกามเป็นเครื่องเกี่ยวเกาะ เกี่ยว กับพรหมผู้ไม่มีกามเป็นเครื่องเกี่ยวเกาะเกี่ยว พอดีเปรียบเทียบกับกันได้ไหม

ดังนั้น แม้พรหมจะมีสมบัติอันอุดมสมบูรณ์และงดงามมากมาย แต่ก็ไม่ได้มีความยินดีในสมบัติเหล่านั้น ทรัพย์สมบัติต่าง ๆ นั้นเป็นเพียงเครื่องแสดงยศ และประกาศสง่าราศีของพรหมเท่านั้น

5. ประเภทของพรหม

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกนั้น มีการกล่าวถึงประเภทของพรหมออกเป็น 2 ลักษณะ คือพรหมที่เป็นปุคคลาธิษฐาน และพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐาน ซึ่งจะได้แสดงแยกออกเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้คือ

5.1 พรหมที่เป็นปุคคลาธิษฐาน

พรหมที่เป็นปุคคลาธิษฐาน หมายถึง เทวดาที่มีฐานะสูงกว่าเทวดาสามัญต่าง ๆ เป็นเทพที่อาศัยอยู่ในพรหมโลก ในพรหมโลกซึ่งเป็นที่อยู่ของพรหมนั้น โดยทั่ว ๆ ไปมีพรหมอยู่ 2 ประเภท คือ รูปพรหมและอรูปพรหม แต่เมื่อว่าโดยลักษณะที่แตกต่างกันแล้ว พรหมนั้นก็สามารแยกกล่าวเป็น 5 ประเภทดังต่อไปนี้คือ

5.1.1 รูปพรหม ได้แก่พรหมที่อาศัยอยู่ในพรหมโลกชั้นที่ 1-10

5.1.2 อสัณฺญีพรหม ได้แก่พรหมที่อาศัยอยู่ในพรหมโลกชั้นที่ 11

5.1.3 สุทฺธาวาสพรหม ได้แก่พรหมที่อาศัยอยู่ในพรหมโลกชั้นที่ 12-16

5.1.4 อรูปพรหม ได้แก่พรหมที่อาศัยอยู่ในพรหมโลกชั้นที่ 17-20

5.1.5 พรหมโดยคุณธรรม ได้แก่ บุคคลผู้มีภาวะจิตประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม กล่าวคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ผั่งแน่นอยู่ในจิต การที่กล่าวถึงพรหมเป็นชั้น ๆ ดังกล่าวนั้น ก็คือ การจัดภาวะจิตที่สูงกว่ากันโดยคุณธรรมนั่นเอง ในพระสุตตันตปิฎกมีการ

แสดงถึงบุคคลผู้เป็นพรหมโดยคุณธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องบุคคลที่มีคุณธรรมสูงเป็นพรหม เช่น ทรงยกย่องมารดา บิดา ว่าเป็นพรหม ดังข้อความที่กล่าวไว้ว่า

“ สพฺรหฺมกานิ ภิกฺขเว ตานิ คุลานิ เยสํ ปุคฺคานํ มาตาปิตโร อหฺมกาเร ปุชิตา โหนติ .... พุรหฺมาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนํ เอตํ อธิวณํ ..... พุรหฺมาติ มาตาปิตโร .... ปชาย อนุกมฺปกา (อง.ติก. 20/470/167-168)

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่มีพรหมอยู่ด้วย คือ ตระกูลที่ลูกเคารพนับถือพ่อแม่ในบ้าน ..... คำว่า พรหมนี้ เป็นชื่อของมารดาบิดา ... มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์บุตร ท่านเรียกว่า พรหม จากข้อความในพรหมัญญสูตรและพรหมจริยสูตร ที่กล่าวไว้ว่า อริยมรรคมีองค์ประกอบ 8 ประการเป็นพรหมัญญะ (ความเป็นพรหม) และเป็นพรหมจริย (ความประพฤติแบบพรหม) ส่วนโศคาปตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผลและอรหัตตผล และความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ เป็นพรหมัญญผล (ผลของความเป็นพรหม) และพรหมจริยผล (ผลของความประพฤติแบบพรหม) (ส.ม. 19/106-116/31-32) ดังนั้น บุคคลผู้ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ประกอบ 8 ประการ จนได้บรรลุโศคาปตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผลและอรหัตตผล เป็นพระโศกานัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ตามลำดับ ก็จัดว่าเป็นพรหมโดยบุคคลาธิษฐานได้เหมือนกัน

5.2 พรหมที่เป็นธรรมาธิษฐาน

พรหมโดยธรรมาธิษฐาน คือ การยกหัวข้อธรรมมาแสดงเป็นพรหม หรือเป็นปฏิปทาที่เป็นหนทางนำไปสู่ความเป็นพรหม คือ โศคาปตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล ดังข้อความที่กล่าวไว้ในพรหมัญญสูตรว่า

“ พุรหฺมญฺญญํ โว ภิกฺขเว เทสิสฺสามิ พุรหฺมญฺญลลนํ จ ตํ สฺมุณํ ๑ กตมญฺญ ภิกฺขเว พุรหฺมญฺญํ ๑ อยเมวาริโย อฏฺฐงฺกิโก มคฺโค ๑ เสขยธัมมํ ๑ สมฺมาทิฏฺฐิ ๑ล๑ อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว พุรหฺมญฺญํ ๑ กตมานิ จ ภิกฺขเว พุรหฺมญฺญานิ ๑ โศคาปตฺติผลํ สกทาคามีผลํ อนาคามีผลํ อรหตฺตผลํ ๑ อิมานิ วุจฺจนฺติ ภิกฺขเว พุรหฺมญฺญผลานิติ ๑

กตมญฺญ ภิกฺขเว พุรหฺมญฺญํ ๑ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺกิโก มคฺโค ๑ เสขยธัมมํ ๑ สมฺมาทิฏฺฐิ ๑ล๑ อิทํ วุจฺจติ ภิกฺขเว พุรหฺมญฺญํ ๑ กตโม จ ภิกฺขเว พุรหฺมญฺญตฺโต ๑ โย จ ภิกฺขเว รากฺขโย โทสฺสโย โมหฺสโย ๑ อิทํ วุจฺจติ พุรหฺมญฺญตฺโต ๑ (ส.ม. 19/105-110/30-31)

ภิกษุทั้งหลาย เราจักกล่าวแสดงพรหมัญญะ (ความเป็นพรหม) และพรหมัญญผล (ผลแห่งความเป็นพรหม) แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังเรื่องนั้น ภิกษุทั้งหลาย แล้ว

พรหมัญญะเป็นอย่างไร อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ประการนี้ก็คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ฯลฯ นี้เรียกว่า พรหมัญญะ ภิกษุทั้งหลาย แล้วพรหมัญญะผลเป็นอย่างไร โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหัตตผล นี้แหละเรียกว่า พรหมัญญผล

ภิกษุทั้งหลาย ก็พรหมัญญะเป็นอย่างไร อริยมรรคอันมีองค์ประกอบ 8 ประการนี้แหละ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ฯลฯ นี้แหละเรียกว่า พรหมัญญะ ภิกษุทั้งหลาย แล้วผลแห่งพรหมัญญะนั้นเป็นอย่างไร ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้แหละเรียกว่า ผลแห่งพรหมัญญะ

ในพรหมจริยสูตรที่ 1 และ 2 ก็กล่าวไว้เช่นกันว่า อริยมรรคที่มีองค์ประกอบ 8 ประการ เป็นพรหมจรรย์ (ความประพฤติแบบพรหม) โสคาปัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหัตตผล ความสิ้นไปแห่งราคะ โทสะ โมหะ เป็นผลและเป็นประโยชน์แห่งพรหมจรรย์ (ถ.ม. 19/112-113, 116/31-32)

นอกจากนี้ยังมีการแสดงถึง พรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือ อปัมัญญา 4 ประการไว้ว่าเป็นปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความเป็นพรหม ดังข้อความว่า

“ โส เมตฺตาสหคเตน เจตฺตา เอกํ ทิสํ ฝริตฺวา วิหริติ ตถา ทุคฺคิํ ตถา คคฺคิํ ตถา จตุคฺคํ อิติ อุทฺธมโร ติริยํ สพฺพหิ สพฺพคฺคตฺยา สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตฺตา วิปฺลเนน มหคฺคเตน อปฺปมณฺเณน อเวเรน อพฺยาปฺขณฺเณน ฝริตฺวา วิหริติ ฯ ปุณฺ จปรํ วาเสฏฺฐ ภิกฺขุ คุรฺมาสหคเตน เจตฺตา ฯลฯ มุทิตาสหคเตน ฯลฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตฺตา เอกํ ทิสํ ฝริตฺวา วิหริติ ตถา ทุคฺคิํ ตถา คคฺคิํ ตถา จตุคฺคํ อิติ อุทฺธมโร ติริยํ สพฺพหิ สพฺพคฺคตฺยา สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตฺตา วิปฺลเนน มหคฺคเตน อปฺปมาณฺเณน อเวเรน อพฺยาปฺขณฺเณน ฝริตฺวา วิหริติ ฯ อโย โข วาเสฏฺฐ พุรฺพหฺมานํ สหพฺยตฺยา มคฺโค ฯ (ที.สี. 9/383-384/310-311)

ภิกษุนั้นอยู่โดยทำใจที่มีเมตตาให้แทรกซึมอยู่ทั่วทิศด้านหนึ่ง ทิศด้านที่สอง ด้านที่สาม ด้านที่สี่ ก็เหมือนกันตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง ในแนวนอน ก็อยู่โดยทำใจอันประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ อันใหญ่ยิ่ง หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาทให้แทรกซึมทั่วโลกทั้งหมดยกทุกหนทุกแห่ง ยังอีกข้อ วาเสฏฐะ ภิกษุอยู่โดยทำใจประกอบไปด้วยความกรุณา ฯลฯ อยู่โดยทำใจประกอบด้วยมุทิตา ..... อยู่โดยทำใจประกอบด้วยอุเบกขาให้แทรกซึมทั่วโลกทั้งหมดยกทุกหนทุกแห่ง ฯลฯ นี้แลเป็นทางไปสู่ความมีพรหมเป็นผู้ร่วมทาง นะ วาเสฏฐะ

“ อิติ ภิร วาเสฏฺฐ อเวรจิตฺโต ภิกฺขุ อเวรจิตฺโต พุรฺพหฺมา ฯลฯ อพฺยาปฺขณจิตฺโต ภิกฺขุ อพฺยาปฺขณจิตฺโต พุรฺพหฺมา ฯ อสํกิลิณฺณจิตฺโต ภิกฺขุ อสํกิลิณฺณจิตฺโต พุรฺพหฺมา ฯ (ที.สี. 9/384/311)

วาเสฏฐะ ภิกขุผู้มีจิตไม่คิดของเวร พรหมก็มีจิตไม่คิดของเวร .... ภิกขุผู้มีจิตไม่คิด พยาบาท พรหมก็มีจิตไม่คิดพยาบาท ..... ภิกขุผู้มีจิตไม่เศร้าหมอง พรหมก็มีจิตไม่เศร้าหมอง

“ สาธุ วาเสฏฐ โส จ วาเสฏฐ วสวตฺติ ภิกขุ กายสุส เกพา ปรมมรณา วสวตฺติสุส พุรฺพฺพนฺ โส พุชฺชปโป ภวิสฺสํคิ ๑ ฐานเมตํ วิชฺชํคิ ๑ (ที.สี. 9/384/312)

วาเสฏฐะ ถูกละ ก็ภิกขุผู้บังคับจิตใจให้อยู่ในอำนาจได้นั้น เมื่อกายสลายไปหลังจากตาย จักเข้าถึงความเป็นสหายแห่งพรหมผู้บังคับจิตใจให้อยู่ในอำนาจได้ ข้อนี้นี้เป็นฐานะที่มีได้

6. อายุของพรหม

การแบ่งอายุของพรหมนั้น เรียกว่า มหากัป แปลว่า กัปใหญ่ หมายความว่า นานแสนนาน เป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะคำนวณนับด้วยจำนวนปีได้ มหากัปหนึ่งนั้น ประกอบด้วย 4 อสงไขยกัป (กัปที่ไม่สามารถจะนับด้วยจำนวนได้) คือ

1. สังวัฏฏอสงไขยกัป ได้แก่ ตอนที่โลกกำลังถูกทำลาย ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า สงวฏฏตฺติ สงวฏฏ โข แปลว่า กัปที่กำลังพินาศอยู่ เรียกว่า สังวัฏฏอสงไขยกัป

2. สังวัฏฏฐาขีอสงไขยกัป ได้แก่ ตอนที่โลกถูกทำลายเสร็จแล้ว มีแต่ความว่างเปล่า มีรูปวิเคราะห์ว่า สงวฏฏ โห หุหฺวา ตฺถิฏฐตฺติ สงวฏฏฐาขี แปลว่า กัปที่มีความพินาศตั้งอยู่ เรียกว่า สังวัฏฏฐาขีอสงไขย

3. วิวัฏฏอสงไขยกัป ได้แก่ ตอนที่โลกกำลังพัฒนา กล่าวคือ กำลังจะกลับคืนเป็นปกติใหม่ มีรูปวิเคราะห์ว่า วิวัฏฏตฺติ วิวัฏฏ โข แปลว่า กัปที่กำลังเจริญขึ้นเรียกว่า วิวัฏฏอสงไขยกัป

4. วิวัฏฏฐาขีอสงไขยกัป ได้แก่ ตอนที่โลกพัฒนาเรียบร้อยเป็นอันดีแล้ว มีรูปวิเคราะห์ว่า วิวัฏฏ โห หุหฺวา ตฺถิฏฐตฺติ วิวัฏฏฐาขี แปลว่า กัปที่เจริญขึ้นพร้อมแล้ว คือ ทุกสิ่งทุกอย่าง ตั้งอยู่ตามปกติ เรียกว่า วิวัฏฏฐาขีอสงไขยกัป

สัตว์โลกทั้งหลาย เช่น มนุษย์ทั้งหลายนั้น อาศัยอยู่ในกัปสุดท้าย คือ วิวัฏฏฐาขีอสงไขยกัปเท่านั้น อสงไขยกัปหนึ่ง ๆ นั้นนับเป็นเวลานานมาก กล่าวคือ กินเวลานานถึง 64 อันตรกัป รวมทั้ง 4 อสงไขยกัป ก็เป็น 256 อันตรกัป เวลาทั้งหมดนี้เรียกว่า มหากัป (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536 : 223-4)

เวลาของอสงไขยนั้น ไม่สามารถจะนับได้ว่าเป็นระยะเวลาเท่าใด จึงใช้เพียงคำอุปมาในการพรรณนาถึงเวลาของอสงไขยกัปนั้น ดังข้อความที่กล่าวไว้ในปัพพตสูตรว่า

“ ทีโฆ โข ภิกขุ กบฺโป โส น สุกโร สงฺขาตุํ เอตฺตกานิ วสฺสทานิ อิติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสฺสทานิ อิติ วา เอตฺตกานิ วสฺสสฺสสฺสทานิ อิติ วาติ ๑

สกุภา ปณ ภูเต อุปมา กาคุนติ ฯ สกุภา ภิกขุติ ภควา อโวจ เสยฺยถาปี ภิกขุ มหาเสโล ปพฺพุโต โยชนํ อายาเมน โยชนํ วิตุถาเรน โยชนํ อุพฺเพเรน อจฺจุทโท อสุสิโร เอกฆโน คมนํ ปุริโส วสฺสสฺสสฺส วสฺสสฺสสฺส อจฺจเยน กาสิเกน วตฺถเนน สกึ สกึ ปริมฺชเชยฺย จิปรฺตโร โจ โส ภิกขุ มหาเสโล ปพฺพุโต อิมินา อุปกฺกเมน ปริกฺขยํ ปริยาทานํ คจฺจเยน น เตวว กปฺโป เอวํ ทิโม โจ ภิกขุ กปฺโป ฯ (ส.น. 16/429-430/215-216)

ภิกขุ กับหนึ่งนานนิก มีช้างงายที่จะนับกับนั้นว่า เท่านั้นปี เท่านั้น 100 ปี เท่านั้น 1,000 ปี หรือว่า เท่านั้น 10,000 ปี ฯ ก็พระองค์พอจะอุปมาได้ไหม พระพุทธเจ้าข้า ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พอจะอุปมาได้ ภิกขุ แล้วจึงตรัสต่อไปว่า ภิกขุ เหมือนอย่างนี้คือ ภูเขาหินลูกใหญ่ ขาวโยชน์หนึ่ง กว้างโยชน์หนึ่ง สูงโยชน์หนึ่ง ไม่มีช่อง ไม่มีโพรง เป็นแท่งทึบ ถ้านุรุชเอาผ้าที่ทำในแคว้นกาสิ มาแล้วปิดภูเขาขึ้น 100 ปีต่อครั้ง ภูเขาหินลูกใหญ่นั้นก็จะหมดสิ้นไป เพราะความพยายามนี้ เร็วกว่า แต่กับหนึ่งยังไม่หมดไป สิ้นไป กับนานอย่างนี้แล

“ สกุภา ภิกขุติ ภควา เอตทโวจ เสยฺยถาปี ภิกขุ อายสํ นครํ โยชนํ อายาเมน โยชนํ วิตุถาเรน โยชนํ อุพฺเพเรน ปุณฺณํ สาสปานํ กุทิกาทนฺธํ คโต ปุริโส วสฺสสฺสสฺส วสฺสสฺสสฺส อจฺจเยน เอกเมกํ สาสปํ อุทฺทเรยฺย จิปรฺตโร โจ โส ภิกขุ มหาสาสปรวสิ อิมินา อุปกฺกเมน ปริกฺขยํ ปริยาทานํ คจฺจเยน น เตวว กปฺโป เอวํ ทิโม โจ ภิกขุ กปฺโป ฯ (ส.น. 16/432/216)

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า พอจะอุปมาได้ ภิกขุ แล้วจึงตรัสต่อไปว่า ภิกขุ เหมือนอย่างนี้คือ นครที่ทำด้วยเหล็ก ขาวโยชน์หนึ่ง กว้างโยชน์หนึ่ง สูงโยชน์หนึ่ง เต็มด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด มีเมล็ดพันธุ์ผักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน ถ้านุรุชหยิบเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดเมล็ดหนึ่ง ๆ ออกจากนครนั้นกินเวลาร้อยปีต่อเมล็ด เมล็ดพันธุ์ผักกาดกองใหญ่นั้นก็จะพึงสิ้นไป หมดไป เพราะความพยายามอย่างนี้ เร็วกว่า แต่กับหนึ่งยังไม่สิ้นไป หมดไปเลย กับนานอย่างนี้แล

ดังนั้น พรหมจึงมีอายุยืนมาก เพราะอายุของพรหมนั้นนับเป็นมหากัป ซึ่งมหากัปหนึ่ง ๆ ประกอบด้วย 4 อสงไขยกับ มหากัปหนึ่ง ๆ นั้นกินเวลานานมาก จนไม่สามารถจะประมาณได้ว่าเป็นเวลานานเท่าใด ท่านจึงใช้คำอุปมาในการแสดงเวลาของมหากัปนี้ แต่อย่างไรก็ตาม กำหนดเวลาจริง ๆ นั้น เราไม่อาจจะประมาณได้

7. ชั้นของพรหม

ในพระสูตรต้นคปิฏกนั้น มีการกล่าวถึงชั้นหรือที่อยู่ของพรหมไว้ในลักษณะกระจัดกระจาย ไม่อาจให้ความกระจ่างได้ชัดเจนมากนัก ส่วนมากข้อมูลเกี่ยวกับชั้นของพรหมที่เป็นกลุ่มเป็นก้อนและให้ความละเอียดที่ชัดเจนนั้น จะปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและคำาราที่มีผู้

รวบรวมเรียบเรียงไว้ในภายหลังมากกว่า ที่อยู่หรือชั้นของพรหมนั้น แบ่งแสดงออกเป็น 4 ประเภท คือ ชั้นของรูปพรหม ชั้นของอสังขยพรหม ชั้นของปัญจพิรสุทธาวาสพรหม และชั้นของอรุพพรหม ดังต่อไปนี้

7.1 ชั้นของรูปพรหม

ที่อยู่ของพรหมชั้นนี้มีอยู่ 10 ชั้น ซึ่งพรหมเหล่านี้ล้วนเป็นอุปปาติโกนิ (เกิดผุดขึ้น) ทั้งสิ้น ดังต่อไปนี้คือ

พรหมชั้นที่ 1 พรหมชั้นนี้ ชื่อว่า พรหมปาริสัชฌม (ส.ส. 15/581/214) จัดว่าเป็นชั้นแรกและชั้นต่ำที่สุด พรหมในชั้นนี้เรียกว่า ปาริสัชฌพรหม คำว่า ปาริสัชชะ หมายความว่า เป็นบริษัทหรือเป็นบริวารคอยรับใช้พรหมผู้เป็นหัวหน้าคือท้าวมหาพรหม ดังมีรูปวิเคราะหว่า

ปรีสติ กวา ปาริสัชชา เพราะอยู่ในบริษัท จึงชื่อว่า ปาริสัชชะ ได้แก่ พวกที่เป็นสามัญ ไม่มีอำนาจอะไรเป็นพิเศษ

พुरुหมาน์ ปาริสัชชา พुरुหมปาริสัชชา เพราะเป็นบริษัทของท้าวมหาพรหม จึงชื่อว่า พรหมปาริสัชชะ หมายความว่า พวกพรหมปาริสัชชะเป็นบริวารของท้าวมหาพรหม (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ 2535 : 148)

ในอปราชัยสูตร มีข้อความกล่าวไว้ว่า พรหมปาริสัชชะทำหน้าที่เป็นผู้สื่อข่าวของท้าวมหาพรหม ในครั้งหนึ่งที่ท้าวมหาพรหมต้องการทราบว่าเหล่าสาวกเหล่าอื่นที่มีฤทธิ์มากเหมือนพระมหาโมคคัลลานะ พระกัศสปะ พระกัปปิณะ พระอนรุทธะ ยังมีอยู่อีกไหม จึงสั่งให้พรหมปาริสัชชะเข้าไปถามพระมหาโมคคัลลานะ พรหมปาริสัชชะนั้นก็เข้าไปหาท่านและถามคำถามดังกล่าว เมื่อทราบคำตอบแล้วก็เข้าไปเฝ้าและแสดงเนื้อความนั้นแก่ท้าวมหาพรหม ๆ ได้ฟังคำตอบก็เกิดความยินดี (ส.ส. 15/582-585/214-215)

บุคคลผู้ที่จะบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้จะต้องเป็นผู้ที่ได้บรรลุปฐมฌานชั้นต่ำที่มีอำนาจอ่อนที่เรียกว่า ปรีตคปฐมฌาน มาก่อน พรหมชั้นนี้มีอายุ 21 อันตรกัปเศษ

พรหมโลกชั้นนี้ห่างไกลจากโลกมนุษย์มาก ขนาดเอาศัลยาก่อนหนึ่งที่มีขนาดเท่าโลหปราสาท ทั้งดึงลงมาจากพรหมโลกชั้นนี้ ไม่คิดไม่ขัดในที่ใด กว่าจะถึงโลกมนุษย์ก็กินเวลา 4 เดือน

พรหมโลกชั้นที่ 2 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า พรหมบุโรหิตภูมิ (ที.ม. 10/253/310) พรหมในชั้นนี้เรียกว่า บุโรหิตาพรหม มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของท้าวมหาพรหมที่เป็นหัวหน้า ดังมีรูปวิเคราะหว่า

ปุเร อุจเจ ฐาน โอหนติ ตัญฐติติ บุโรหิตา ผู้ที่มีตำแหน่งสูงมีฐานะเป็นผู้นำในกิจการ

ทั้งหลายของท้าวมหาพรหม ชื่อว่า ปุโรหิตะ หรืออีกนัยหนึ่งมีรูปวิเคราะหว่า

ปุเร อกเค ธิยติ ถปิยเตติ ปุโรหิตอ ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งผู้นำ ชื่อว่า ปุโรหิตะ

พुरुหมานํ ปุโรหิตา พुरुหมปุโรหิตา พวกพรหมที่เป็นปุโรหิตของท้าวมหาพรหม ชื่อว่า พรหมปุโรหิตะ (พระสัทธัมมโชติกะ รัมมาจริยะ 2535 : 149)

บุคคลที่จะบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้จะต้องเป็นบุคคลผู้ได้บรรลุปฐมฌานชั้นกลาง พรหมชั้นนี้มีอายุได้ครึ่งหนึ่งของวิวัฏฐาขือสงไขยกัป ซึ่งวิวัฏฐาขือสงไขยกัปนั้นมี 64 อันตรกัป ครึ่งหนึ่งก็เป็น 32 อันตรกัป

สถานที่ตั้งของพรหมชั้นนี้ ตั้งอยู่ ณ ระดับพื้นที่เดียวกันกับพรหมปาริสัชฌมิต แต่อยู่กันภูมิละเขตเท่านั้น

พรหมโลกชั้นที่ 3 พรหมชั้นนี้ ชื่อว่า มหาพรหมภูมิ (ที.ม 10/246/296) พรหมชั้นนี้ที่ได้ชื่ออย่างนั้นเพราะว่าภูมินี้เป็นที่อยู่ของพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย คือ ยิ่งใหญ่กว่าพระพรหมชั้นปาริสัชชะและพระพรหมปุโรหิตะ ดังมีรูปวิเคราะหว่า

พुरुหิต ปริวทุตติติ พुरुหมา ผู้ที่มีความเจริญด้วยคุณวิเศษ มีฌานเป็นคั่นชื่อว่า พรหมได้แก่ ผู้ที่มีความเจริญในฌาน อภิญญา และอายุ วรรณะ สุขะ พละ มากกว่ามนุษย์และเทวดาชั้นกามาจรทั้งหลาย

มหนโต พुरुหมา มหาพुरुหมา พรหมที่เป็นใหญ่ ชื่อว่า มหาพรหม ได้แก่ พรหมที่เป็นใหญ่กว่าพรหมปาริสัชชะและพรหมปุโรหิตะ

มหาพรหมนั้นมี 3 จำพวก คือ

1. มหาพรหมที่มีรัศมีแผ่ไปไกล 1,000 จักรวาล เรียกว่า สหัสสพรหม
2. มหาพรหมที่มีรัศมีแผ่ไปไกล 2,000 จักรวาล เรียกว่า ทวิสหัสสพรหม
3. มหาพรหมที่มีรัศมีแผ่ไปไกล 3,000 จักรวาลเรียกว่า ดิสหัสสพรหม

(พระสัทธัมมโชติกะ รัมมาจริยะ 2535 : 150)

บุคคลที่จะบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้จะต้องเป็นผู้ได้ปฐมฌานชั้นประณีต พรหมชั้นนี้มีอายุ 1 มหากัป

คำว่า มหาพรหมนี้ เป็นชื่อของพรหมโลกที่แตกต่างจากคำว่า ท้าวมหาพรหม ซึ่งเป็นหัวหน้าของพรหมทั้งหลาย ท้าวมหาพรหมทำหน้าที่เป็นราชาของพรหมทั้งหลาย ดังนั้นจึงแตกต่างกับพรหมที่อยู่ในพรหมโลกชั้นที่ 3 นี้

พรหมภูมิทั้ง 3 ชั้นนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ระดับเดียวกัน แต่แยกกันอยู่ 3 เหล่า มีอาณาเขตอยู่เป็นพวก ๆ เพราะกำลังฌาน ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของพรหมปาริสัชชะ ส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของ

พรหมปุโรหิตะ และอีกส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของมหาพรหม ซึ่งต่างก็อยู่ในพื้นที่เดียวกัน ที่เรียกชื่อเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปตามลำดับนั้นไม่ได้มุ่งหมายเอาภูมิเป็นที่ตั้ง แต่เรียกตามตำแหน่งของพรหมที่ได้มานต่างระดับกัน 3 ระดับคือ

1. ปฐมภูมิตั้งสามัญสงผลให้เกิดในพรหมปาริสาชชะ ปฐมภูมิกุมิ
2. ปฐมภูมิตั้งกลางสงผลให้เกิดในพรหมปุโรหิตะปฐมภูมิกุมิ
3. ปฐมภูมิตั้งประณีตสงผลให้เกิดในมหาพรหมปฐมภูมิกุมิ

มหาพรหมที่เป็นใหญ่อยู่ในชั้นปฐมภูมิกุมิ 3 นั้น มีอยู่องค์เดียว จะเห็นได้จากข้อความในพรหมชาลสูตรที่กล่าวไว้ว่าเมื่อโลกถูกไฟไหม้ พรหมโลกทั้ง 3 ชั้นนี้จะถูกทำลายลงด้วยทุกครั้ง และเมื่อเวลาที่เริ่มสร้างโลกขึ้นใหม่ ในชั้นปฐมภูมิกุมินี้ก็มีมหาพรหมองค์เดียวเกิดขึ้นก่อน ส่วนพรหมปุโรหิตะและพรหมปาริสาชชะเกิดขึ้นทีหลัง (ที.ส. 9/31/22-25)

อนึ่ง ในพรหมสังยุตต์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ศตรุ สุก ภิภูเว พุรหฺมา (มหาพุรหฺมา) จ พุรหฺมปริสา จ พุรหฺมปาริสาชชะ จ อุชฺฌายนฺติ จิยนฺติ วิปาเจนฺติ แปลว่า ภิภูทั้งหลายได้ยินว่า ในกาลนั้น พรหม พรหมปริยัท และพรหมปาริสาชชะทั้งหลาย ย่อมยกโทษติเตียนโพชนา (ส.ส. 15/616/228) เมื่อพิจารณาจากไวยากรณ์แล้วจะเห็นว่าบาลีที่แสดงถึงมหาพรหมนั้นใช้เอกวจนะ ส่วนบาลีที่แสดงถึงพรหมปุโรหิตะและพรหมปาริสาชชะนั้นใช้พหูวจนะ ดังนั้น จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า มหาพรหมนี้มีองค์เดียวในชั้นปฐมภูมิกุมิ

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนั้นจะเห็นว่า พรหมทั้งหลายในพรหมโลกทั้ง 3 ชั้นนั้นมีลักษณะที่รวมกันอยู่ประการหนึ่ง คือ การเป็นผู้บรรลุปฐมภูมิกุมิในระดับปฐมภูมิตั้งเดียวกัน ดังนั้นลักษณะสภาวะจิต โดยทั่วไปแล้วจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจจัดให้อยู่รวมกันเป็นระดับเดียวกันได้คือ เป็นพรหมในชั้นต่ำของปฐมภูมิตั้ง อีกประการหนึ่ง ความคล้ายคลึงกันในแง่ของชื่อของพรหมทั้งสามชั้น จึงอาจเรียกพรหมเหล่านี้ว่าอยู่ในระดับ พรหม

พรหมชั้นที่ 4 พรหมชั้นนี้ ชื่อว่า ปรีตคาภาภูมิ (ม.มู 12/486/526) คำว่า ปรีตคาภาณี้แสดงให้เห็นว่า พรหมในชั้นนี้มีรัศมีในขอบเขตที่จำกัด ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

ปรีตคา อาภา เอเตสนฺติ ปรีตคาภา พรหมที่มีรัศมีน้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบนชื่อว่า ปรีตคาภา

ปรีตคาภาณํ นิพพุตฺตาคิ ปรีตคาภา ภูมิเป็นที่เกิดของปรีตคาภาพรหมชื่อว่า ปรีตคาภา (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ 2535 : 152)

พรหมชั้นปรีตคาภานี้มีอายุยืนถึง 2 มหากัป บุคคลผู้ที่มาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุนิพพานในระดับต่ำ

พรหมชั้นที่ 5 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อัปปมาณาภาภูมิ (ม.มู 12/486/526) ที่ได้ชื่ออย่าง

นี่เพราะเป็นที่อยู่ของพวกพรหมผู้มีรัศมีหาประมาณไม่ได้ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

อปปมาณา อากา เอเตสนุติ อปปมาณาภา พรหมที่มีรัศมีหาประมาณมิได้ชื่อว่า
อปปมาณาภา

อปปมาณากานํ นิพพุตาคติ อปปมาณาภา ภูมิเป็นที่เกิดของพวกอปปมาณาภา
พรหมทั้งหลาย ชื่อว่า อปปมาณาภา (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 : 152)

บุคคลผู้ที่บังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุตุติยานชั้นกลาง พรหม
พวกนี้มีอายุ 4 มหากัป

พรหมชั้นที่ 6 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อากัสสราภูมิ (ม.บ. 12/486/528) พรหมโลกชั้นนี้
อาจจัดได้ว่าดีที่สุดในบรรดาพรหมโลกทั้งสามในระดับของทุติยานภูมิ พรหมที่อยู่ในชั้นนี้ได้
ชื่อว่าอากัสสราพรหม เพราะเป็นผู้มีรัศมีนานาแสงเป็นประกายรุ่งโรจน์คจแสงฟ้าแลบอยู่ตลอด
เวลา ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

สรติ นิสุสรคติ สรา รัศมีที่แผ่ชานออก ชื่อว่า สรา

อากา สรา เอเตสนุติ อากัสสรา พรหมที่มีรัศมีแผ่ชานออกจากร่างกายชื่อว่า
อากัสสระ

อีกนัยหนึ่งว่า

อากา สรณติ นิจุรณติ เอเตสุติ อากัสสรา รัศมีล้อมแผ่ชานอยู่ในร่างกายของพรหม
เหล่านั้น เหตุนี้พรหมเหล่านั้น ชื่อว่า อากัสสระ

อากัสสรานํ นิพพุตาคติ อากัสสรา ภูมิเป็นที่เกิดของพวกอากัสสระพรหม ชื่อว่า
อากัสสรา (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 : 152)

บุคคลผู้ที่มาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุตุติยานอันประณีต
พรหมในชั้นนี้อายุยืนถึง 8 มหากัป เมื่อมีไฟไหม้กับแล้ว มีน้ำท่วม น้ำจะท่วมพรหมโลกชั้น
อากัสสราด้วย

พรหมโลกในชั้นทุติยานภูมิทั้ง 3 ชั้นนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่แยกกันอยู่ 3 เหล่า
คือ ปรีตคากะเหล่าหนึ่ง อปปมาณาภาเหล่าหนึ่ง อากัสสระเหล่าหนึ่ง มีอาณาเขตอยู่เป็นพวก ๆ
เหมือนกับพวกปฐมานภูมิ

อัครัญสูตรกล่าวไว้ว่า เมื่อถึงคราวที่โลกจะถูกทำลายลงนั้น บุคคลผู้มีบุญจะมาบังเกิด
ในพรหมโลกชั้นอากัสสราภูมินี้ และเมื่อถึงคราวที่โลกจะเจริญขึ้นอีกเหล่าสัตว์ที่เกิดในอากัสรานี้
ก็จะจุติมาบังเกิดในโลกมนุษย์ เมื่อพรหมเหล่านี้มาบังเกิดในโลกมนุษย์ ภาวะความเป็นทิพย์จะ
ค่อย ๆ หายไป ลักษณะกายหยาบก็จะเพิ่มขึ้นจนทรงสภาพความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ จาก
ลักษณะเช่นนี้ อากัสสรพรหมโลกจึงเป็นเหมือนที่หลบภัยในยามที่โลกกำลังถูกทำลาย และ

พรหมในชั้นนี้จึงจัดว่าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ทั้งหลาย (ที.ปา. 11/56-59/92-97)

พรหมในพรหมโลกทั้งสามชั้นนี้จะเห็นได้ว่า มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งคือ พรหมเหล่านั้นทรงสภาวะจิตอยู่ในทวยภูมิของรูปฌาน ดังนั้นจึงอาจนับรวมเป็นกลุ่มเดียวกันได้ ความแตกต่างที่มีอยู่ก็เป็นเพียงแต่ความหยาบหรือละเอียดในภาวะฌานที่ทรงอยู่เท่านั้น อาภัสสระพรหมโลกซึ่งเป็นพรหมชั้นสุดท้ายของกลุ่มนี้ถือว่าเป็นพรหมโลกที่ดีที่สุดในหมู่ทวยฌานภูมิพรหมโลกด้วยกัน

จากที่กล่าวมานี้พรหมที่อยู่ในทั้ง 3 ชั้นนั้นอยู่ในระดับ อากะ กล่าวคือ เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งรัศมีภาวะจากน้อย ไปหามาก คือ ระดับปริตตาคะ อัปปมาณาคะ และอาภัสสระ เพราะเหตุแห่งรัศมีอันรุ่งโรจน์ดังกล่าวของพรหมทั้งหลายในระดับนี้ จึงอาจเรียกได้ว่า อยู่ในระดับ อากะ

คำว่า รัศมี อาจระบุไปในแง่ของสัญลักษณ์กล่าวคือ หมายถึง ระดับของชั้นฌานที่บรรลู่ พรหมแต่ละคนนั้นย่อมมีความแตกต่างกันตามระดับในการบรรลุดีฌานซึ่งเป็นเครื่องกำหนดถึงระดับความแตกต่างโดยปริยาย

พรหมชั้นที่ 7 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า ปริตตสุภาภูมิ (ม.มู. 12/486/526) เป็นที่อยู่ของพวกพรหมที่มีรัศมีสง่าสวยงามเป็นเพียงส่วนน้อย ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

ปริตตสุภา เอเตสนนฺติ ปริตตสุภา พรหมที่มีรัศมีสวยงามแต่น้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน ชื่อว่า ปริตตสุกะ

ปริตตสุภานํ นิพพุตตาคิ ปริตตสุภา ภูมิเป็นที่บังเกิดของปริตตสุกะพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า ปริตตสุภา (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 : 153)

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุดีฌานในชั้นต่ำ พวกพรหมชั้นนี้มีอายุยืนได้ 16 มหากัป

พรหมชั้นที่ 8 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อัปปมาณสุภาภูมิ (ม.มู. 12/486/526) เป็นที่อยู่ของพรหมที่มีความสง่าสวยงามของรัศมีไม่มีประมาณ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

อปปมาณา สุภา เอเตสนนฺติ อปปมาณสุภา พรหมที่มีรัศมีสวยงามหาประมาณมิได้ชื่อว่า อปปมาณสุกะ

อปปมาณสุภานํ นิพพุตตาคิ อปปมาณสุภา ภูมิเป็นที่เกิดของอปปมาณสุกะพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า อปปมาณสุภา (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 : 154)

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุดีฌานชั้นกลาง พรหมในชั้นนี้มีอายุยืน 32 มหากัป

พรหมชั้นที่ 9 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า สุภกัณหาภูมิ (ม.มู. 12/486/526) เป็นที่อยู่ของพรหมซึ่งมีความสง่าสวยงามแห่งรัศมีออกสลับปะปนกันเสมอตลอดร่างกาย ดังรูปวิเคราะห์ว่า

สุภาหิ อากิณณาคิ สุภากิณณา พรหมที่มีรัศมีสวยงามตลอดทั่วร่างกายชื่อว่า
สุภากิณณะ

สุภากิณณานํ นิพพุตตาคิ สุภากิณณา ภูมิเป็นที่เกิดของสุภากิณณะพรหมทั้งหลาย
ชื่อว่า สุภากิณณา

คำว่า สุภา หมายถึงความสวยงามของรัศมีที่มีอยู่ในร่างกายของพวกพรหมที่อยู่ในชั้น
นี้ รัศมีนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับรัศมีของพระจันทร์ คือ แสงสว่างของรัศมีนั้นรวมกันเป็นวงกลม
ไม่กระจัดกระจาย

คำว่า สุภกิณณา นี้ เรียกว่า สุภกิณหา ก็ได้ ตามนัยแห่งไวยากรณ์ที่เปลี่ยน อ
เป็น อ ฌ ตัวที่สองเป็น ห เมื่อรวมบทแล้วก็เป็น สุภกิณหา (พระสังฆมโฆติกะ
ธัมมาจริยะ 2535 : 154)

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุดิยฌานอันประณีต
พรหมชั้นนี้มีอายุยืน 64 มหากัป

พรหมโลกทั้ง 3 ชั้นนี้ เมื่อน้ำท่วมหลังจากไฟไหม้กับแล้ว จะมีลมพัด ลมนั้นจะ
ทำลายพรหมทั้ง 3 ชั้นนี้ด้วย พรหมโลกชั้นตติยฌานภูมินี้ ตั้งอยู่ ณ พื้นระดับเดียวกัน ในท่าม
กลางอากาศ แต่แยกกันอยู่เป็น 3 เหล่า คือ ปรีตตสุภะเหล่าหนึ่ง อปฺปมาณาภะเหล่าหนึ่ง สุ
ภกิณหะเหล่าหนึ่ง มีอาณาเขตอยู่เป็นพวก ๆ เหมือนพวกพรหมในพรหมโลกชั้นปฐมฌานภูมิ
และทุติยฌานภูมิที่กล่าวแล้ว

พรหมชั้นที่ 10 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า เวหฺปผลาภูมิ (ม.มู 12/486/526) ที่มีชื่อปรากฏ
อย่างนี้เพราะเป็นภูมิที่อยู่ของพรหมทั้งหลาย ผู้มีผลไฟบุลย์ คือ มีผลที่ได้รับอย่างสมบูรณ์เต็มที่
ยิ่งกว่าพรหมทั้งหลายชั้นอื่นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะพรหมชั้นเหล่านั้นยังต้องถูกทำลายล้าง
ด้วยไฟบ้าง ด้วยน้ำบ้าง ด้วยลมบ้าง เมื่อถึงโอกาสที่โลกจะต้องถูกทำลาย แต่ว่าพรหมชั้นเวหฺป
ผลาภูมินี้ไม่ถูกทำลายอย่างนั้น ดังนั้น พรหมทั้งหลายที่เกิดในพรหมโลกชั้นนี้จึงได้เสวยผลแห่ง
กุศลที่ตนได้กระทำอย่างเต็มที่ไฟบุลย์ ดังมีรูปวิเคราะหว่า

วิปฺลํ ผลํ เอเตสนฺติ เวหฺปผลา พรหมที่มีผลไฟบุลย์ ชื่อว่า เวหฺปผละ

เวหฺปผลานํ นิพพุตตาคิ เวหฺปผลา ภูมิเป็นที่เกิดของเวหฺปผละพรหมทั้งหลาย ชื่อ
ว่า เวหฺปผลา

รูปวิเคราะห่อีกนัยหนึ่งว่า

ฉานานูรูป วิเสเสน อีหิตํ อานนฺตฺตํ ปุญฺญผลํ เอคฺคํ อคฺคิตํ เวหฺปผลา ผลของกุศล
ที่มั่นคงและไฟบุลย์ อันไม่หวั่นไหวเป็นพิเศษ ที่เป็นไปตามฌานที่มีอยู่ในภูมิใด ภูมินั้นชื่อว่า
เวหฺปผลา (พระสังฆมโฆติกะ ธัมมาจริยะ 2535 : 156)

คำว่า เวหฺพฺผลา ที่จริงควรเป็น วิปฺลผลา แต่เพราะหลักของไวยากรณ์ที่เปลี่ยน วิปฺล เป็น เวหฺ ผ เป็น ปฺผ จึงทำให้มีรูปเป็น เวหฺพฺผลา

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้จะต้องเป็นผู้ได้บรรลุจุดศุคคณาน พวกพรหมในชั้นนี้มีอายุยืนนานถึง 500 มหากัป

7.2 ชั้นของอัสัญญิพรหม

พรหมชั้นที่ 11 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อัสัญญิสตฺตภาวุมิ (ม.บ. 12/2/3) ที่ได้ชื่ออย่างนี้ เพราะเป็นภูมิที่อยู่ของอัสัญญิพรหม ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจสัญญาวิราคภาวนา เป็นพรหมที่มีแต่รูป แต่ไม่มีนาม คือ จิตและเจตสิก ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

นคฺติ สญฺญา เอเตสฺสนคฺติ อสญฺญา สญฺญาเจตสิกไม่มีแก่พรหมใดเหล่าใด เหตุนี้พรหมเหล่านั้นชื่อว่า อัสัญญะ อีกนัยหนึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า

นคฺติ สญฺญามุขเณ จตฺตารุ อรูปกฺขนฺธา เอเตสฺสนคฺติ อสญฺญา นามขันธ์ 4 โดยยกเอาสัญญาเจตสิกเป็นประธาน ไม่มีแก่พรหมเหล่าใด เหตุนี้พรหมเหล่านั้น ชื่อว่า อัสัญญะ

อสญฺญา จ เต สตฺตา จาคิ อสญฺญสตฺตา พรหมที่ไม่มีนามขันธ์ 4 ที่ยกเอาสัญญาเจตสิกเป็นประธาน แต่พรหมเหล่านี้ก็ได้ชื่อว่า เป็นสत्त्व เหตุนี้ จึงเรียกว่า อัสัญญิสตฺตะ

อสญฺญสตฺตานํ นิพฺพตฺตาคิ อสญฺญสตฺตา ภูมิเป็นที่บังเกิดของอัสัญญิสตฺตะพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า อัสัญญิสตฺตา (พระสัทธัมมโชติกะ รัชมหารัช 2535 : 157-158)

บุคคลที่จะบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุจุดศุคคณานอันประณีตและเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่มีลูกมีเมีย เป็นนักพรต ฤาษี เขาเหล่านั้นเป็นผู้บรรลุจุดศุคคณานแล้ว ครั้นออกมานั้น ก็รำพึงว่า สัตว์ทั้งหลายที่ต้องทนทุกข์ทรมานในอบาย 4 นั้น ก็เพราะมีใจที่รู้จักรัก รู้จักรำพึง รู้จักชัง เป็นผลให้ต้องประกอบกรรมชั่วต่าง ๆ ถ้าบุคคลไม่มีใจเสียแล้ว ก็ไม่ต้องคิดถึงอะไร ก็จะเป็นการดีอย่างยิ่ง พวกเขาดังก็พากันชอบใจความคิดอย่างนั้น รักษาจุดศุคคณานไม่ให้เสื่อม ครั้นออกจากฌานแล้วก็เกลียดชังจิต เบื่อหน่ายจิต ด้วยความชอบใจในความไม่มีจิต พวกเขาดึงเฝ้าภาวนาว่า อสญฺญิปี อสญฺญิปี ขอกุญจอย่ามีสัญญา ขอกุญจอย่ามีสัญญา ที่เรียกว่า สัญญาวิราคภาวนา ครั้นพวกเขาตายไปแล้วก็ตรงมาอุบัติในพรหมโลกชั้นอัสัญญิสตฺตภาวุมิ ผู้ใดเมื่อยังอยู่ในโลกมนุษย์แล้วนั่งตาย เมื่อมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ก็จะเป็

เหมือนบุคคลผู้นอนหลับ ไม่รู้จักสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะไม่มีจิตเป็นเครื่องรับรู้ มีแต่ร่างเท่านั้น

พรหมในชั้นนี้ เมื่อสิ้นอายุขัยเคลื่อนจากพรหมโลกแล้ว ก็จะมีใจคืนเป็นปกติ เหมือนสัตว์เหล่าอื่น และจะไปบังเกิดตามอำนาจกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ได้ทำไว้อีกต่อไป เพราะยังไม่ได้บรรลุพระนิพพาน พรหมโลกชั้นนี้ตั้งอยู่ ณ ภาควัฒนระดับเดียวกับพรหมโลกชั้นเวหัปผลาภูมิในท่ามกลางอากาศ (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2538 : 251)

พวกพรหมในพรหมโลกทั้ง 11 ชั้นที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อสิ้นอายุขัยในพรหมโลกแล้ว ก็จะต้องไปเกิดตามปกติเช่นกับมนุษย์ทั้งหลายตามแต่บุญกรรมที่ตนได้กระทำไว้ เพราะยังไม่ได้บรรลุพระนิพพาน

7.3 ชั้นของสุทธาวาสพรหม

สูงขึ้นจากพรหมโลกชั้นอสังขยัตตภาวนานันจึงจะถึงพรหมโลกอีก 5 ชั้น อันมีชื่อว่า สุทธาวาสภูมิ ที่มีชื่อนี้อย่างนั้น เพราะเป็นภูมิที่อยู่ของพวกพระอนาคามีและผู้สำเร็จพระอรหันต์ทั้งหลายในชั้นสุทธาวาสนั้น ผู้มีแต่ความบริสุทธิ์เท่านั้น ส่วนบุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้ ถึงแม้จะได้จุตตผานก็ตามก็ไม่สามารถจะมาบังเกิดในภูมินี้ได้ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

สุทธาวาส อนาคามีอรหันตคณเมว อาวาสติ สุทธาวาสา ภูมิเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีและพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์เท่านั้น เหตุนี้ ภูมินั้นจึงชื่อว่า สุทธาวาสภูมิ

สุทธาวาสภูมิ 5 ชั้นกับเวหัปผลาภูมิและอสังขยัตตภาวนานัน เรียกว่า จตุตตผานภูมิ เพราะเกิดจากจตุตตผานกุศล (ว่าโดยจตุกกนัย ตามแนวพระสุตตันตปิฎก) หรือ ปัญจผานผานกุศล (ว่าโดยปัญจกกนัย ตามแนวพระอภิธรรมปิฎก)

สุทธาวาสภูมิทั้ง 5 ชั้นนี้ตั้งอยู่กลางอากาศ และตั้งอยู่เป็นชั้น ๆ ขึ้นไปตามลำดับของภูมิ ไม่ตั้งอยู่ในระดับเดียวกันเหมือนกับภูมิอื่น เช่น ปฐมภูมิเป็นต้น ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ชั้นล่างสุดของภูมินี้อยู่ห่างจากเวหัปผลาภูมิและอสังขยัตตภาวนานัน 5 ล้าน 5 แสน 8 พันโยชน์ และภูมิหนึ่ง ๆ สูงกว่ากัน 5 ล้าน 5 แสน 8 พันโยชน์เช่นเดียวกัน (พระสังฆมณฑลสังฆราช 2535 : 159)

กล่าวโดยทั่วไปแล้ว คำว่า สุทธาวาส ไม่ได้ระบุว่าเป็นพรหมโลกชั้นใดโดยเฉพาะ แต่เป็นชื่อเรียกภูมิจากพรหมโลกทั้ง 5 ชั้นคือ อวิหาภูมิ อตปปภาภูมิ สุทตสภภูมิ สุทตสิภภูมิ และอกนิฏฐาภูมิ (ม.ม. 12/486/526) ซึ่งเป็นชั้นที่ 12-16 ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พรหมโลกชั้นที่ 12 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อวิหาภูมิ ที่ได้ชื่อนี้อย่างนี้ เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมอริยบุคคลที่เป็นพระอนาคามีทั้งหลาย ที่ทรงอยู่ด้วยความไม่เสื่อมคลายในสมบัติของตน อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า อวิหาภูมิ เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมที่เป็นพระอนาคามีผู้ไม่ละทิ้ง

สถานที่ของคนที่เพียงเวลาเล็กน้อย กล่าวคือ พระอริยบุคคลชั้นอนาคามีที่ไปอุบัติในอวิหาภูมินี้ ย่อมไม่จุติก่อนจนกว่าจะถึงอายุครบกำหนดจึงจะจุติ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

อุปฺปนฺน กาเลน อุตฺตโน ฐานํ น วิหหนฺตติ อวิหา พรหมเหล่าใดไม่ละทิ้งสถานที่ของคนที่เพียงเวลาเล็กน้อย เหตุนั้น พรหมเหล่านั้น จึงชื่อว่า อวิหะ

อีกนัยหนึ่งว่า

อุตฺตโน สมฺปตฺติยา น หยหนฺตติ อวิหา พรหมเหล่าใดไม่เสื่อมถอยจากสมบัติของตน พรหมเหล่านั้น ชื่อว่า อวิหะ

อวิหานํ นิพฺพตฺตาติ อวิหา ภูมิเป็นที่เกิดของอวิหะพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า อวิหา (พระสังฆมโซคติกะ รัมมาจริยะ 2535 : 159-160)

ดังนั้น พรหมที่ไปบังเกิดในชั้นอวิหาภูมินี้ จะไม่ละทิ้งสถานที่ของคนที่ กล่าวคือ จะไม่มีการจุติก่อนที่จะมีอายุครบกำหนด สำหรับพรหมที่อยู่ในภูมิที่เหลืออีก 4 ภูมิคือ อตฺปปา สุทฺธสสา สุทฺธสสี อกนิฏฺฐานํ ไม่ได้อยู่จนครบอายุก็มีการจุติเสียก่อน หรืออีกประการหนึ่ง ทิพยสมบัติต่าง ๆ ของพรหมในชั้นนี้ ย่อมมีบริบูรณ์เต็มที่เสมอตลอดอายุขัย ไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงได้ชื่อว่า อวิหะพรหม

พรหมที่เป็นพระอนาคามีในอวิหาภูมินี้ มีอายุยืนนานถึง 1,000 มหากัป ผู้ที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องได้บรรลุคุณงามภูมิของรูปฌาน ในโลกทิปนีกล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ต้องเคยเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า พบบรรพบุรุษศาสนาและเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานจนตติยมรรคบังเกิด สำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล และในขณะที่เจริญวิปัสสนาอยู่นั้นปรากฏว่ามีสหรัตนปริย คือ มีศรัทธาแก่กล้ามากกว่าอินทรีย์อย่างอื่น (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536 : 254)

พรหมชั้นที่ 13 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อตฺปปาภูมิ ที่มีชื่ออย่างนี้ เพราะเป็นภูมิของพรหมอนาคามีทั้งหลาย ผู้ไม่มีความเดือดร้อนทั้งกาย วาจา และใจ เพราะพรหมอนาคามีที่อุบัติในพรหมชั้นนี้เข้าฌานสมาบัติอยู่เสมอ ดังนั้น จิตของพรหมเหล่านั้นจึงมีแต่ความเยือกเย็น ไม่มีความเดือดร้อนประการใด ๆ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

น ตปฺปตฺติ อตฺปปา พรหมที่ไม่มีความเดือดร้อนใจ พรหมเหล่านั้น ชื่อว่า อตฺปปะ อตฺปปานํ นิพฺพตฺตาติ อตฺปปา ภูมิเป็นที่บังเกิดของอตฺปปะพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า อตฺปปา (พระสังฆมโซคติกะ รัมมาจริยะ 2535 : 160)

พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง 2,000 มหากัป บุคคลที่จะมาอุบัติในพรหมชั้นนี้ได้ต้องบรรลุคุณงามภูมิของรูปฌาน ในโลกทิปนีกล่าวเพิ่มเติมว่า ผู้ที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเคยเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนากรรมมัฏฐานจนตติยมรรคบังเกิดสำเร็จเป็น

พระอนาคามีและขณะที่เจริญวิปัสสนาอยู่นั้น ปรากฏว่ามีวิริยอินทรีย์ คือ มีวิริยะแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ๆ (พระธรรมธิรราชมหานี 2536 : 256)

พรหมชั้นที่ 14 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า สุทัตสากุมิ การที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมอนาคามีทั้งหลายผู้ทรงไว้ซึ่งความเห็นอย่างแจ่มแจ้ง กล่าวคือ พรหมทั้งหลายที่บังเกิดในชั้นนี้สามารถเห็นสภาวธรรมได้โดยแจ้งชัดเพราะเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธรรมจักขุ และปัญญาจักขุ จักขุทั้ง 4 นี้ ธรรมจักษุ เรียกว่า ปสาทจักขุ ทิพยจักขุ อภิญญา เรียกว่า ทิพยจักขุ หรือธรรมจักษุก็เรียกว่า ทิพยจักขุได้ เพราะว่า ตามธรรมดาแล้วตาของพรหมเหล่านั้นก็มีอำนาจที่สามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในระยะไกล ๆ หรือสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้เป็นอย่างดี มรรคญาณเบื้องต้น 3 เรียกว่า ธรรมจักขุ ส่วนวิปัสสนาญาณ ปัจจเวกขณญาณ และอภิญญาต่าง ๆ เรียกว่า ปัญญาจักขุ อีกประการหนึ่ง พรหมที่อยู่ในชั้นนี้เป็นผู้มีร่างกายงดงาม เพราะฉะนั้น ผู้ใดผู้หนึ่งเห็นแล้วย่อมเกิดความสุข เหตุนี้ พรหมพวกนี้จึงชื่อว่า สุทัตสดา ดังมีรูปวิเคราะหว่า

สุเขน ทิสฺสนตฺติ สฺทสฺสา พรหมที่ผู้อื่นเห็นโดยความเป็นสุข เหตุนี้ พรหมนั้นชื่อว่า สุทัตสะ

อีกนัยหนึ่งว่า

ปริสฺสฺสเรหิ ปสาททิพฺพรหมมฺปญฺญาจกฺขุหิ สมฺปนฺนตฺตา สุญฺญ ปสฺสนตฺติ สฺทสฺสา พรหมทั้งหลายที่เห็นสิ่งต่าง ๆ โดยปรากฏชัดเจน เพราะบริบูรณ์ด้วยปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ธรรมจักขุ ปัญญาจักขุที่บริสุทธิ์ ชื่อว่า สุทัตสะ

สุทฺตฺสํ นินฺพศฺตฺตํ สฺทสฺสา ภูมิเป็นที่เกิดของสุทัตสะพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า สุทัตสตา (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมจารี 2535 : 161)

พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง 4,000 มหากัป บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุจุดตถญาณภูมิ ในโลกที่ป็นีก้าวเพิ่มเติมว่า ต้องเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า และเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุตติยมรรคสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล และขณะที่เจริญวิปัสสนานั้น มีสติอินทรีย์ กล่าวคือ มีสติแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ๆ (พระธรรมธิรราชมหานี 2536 : 258)

พรหมชั้นที่ 15 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า สุทัตสีกุมิ การที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมอนาคามีทั้งหลายผู้ทรงไว้ซึ่งความเห็นอย่างแจ่มแจ้งมากกว่าพรหมชั้นสุทัตสีกุมิ สระ อี ในคำว่า สุทัตสี มีความหมายเป็น อติสย แปลว่า มากกว่า เพราะพรหมในชั้นสุทัตสีนี้ เมื่อว่าโดยจักขุทั้ง 4 ประการแล้ว ปสาทจักขุ ทิพยจักขุ ปัญญาจักขุ ทั้ง 3 นี้มีกำลังมากกว่าของพรหมชั้นสุทัตสตา แต่ธรรมจักษุเท่านั้นที่มีกำลังเสมอกัน ดังมีรูปวิเคราะหว่า

สุเขน ปุสฺสณฺตติ สุทฺตสฺสึ พรหมที่แลเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้โดยความสะดวก ชื่อว่า สุทฺตสฺสึ อีกนัยหนึ่งว่า

คโต อติสฺเขน สุภฺฐ ทสฺสนภาเวน สมฺนํนาคตาติ สุทฺตสฺสึ พรหมที่บริบูรณ์ด้วยดี ในการเห็นยิ่งกว่าพวกสุทฺตสฺสึพรหมนั้น ชื่อว่า สุทฺตสฺสึ

สุทฺตสฺสึนํ นิพฺพตฺตาติ สุทฺตสฺสึ ภูมิเป็นที่เกิดของพวกสุทฺตสฺสึพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า สุทฺตสฺสึ (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 : 161-162)

พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนถึง 8,000 มหากัป บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ ต้องเป็นผู้ได้บรรลุจุดศุद्धิญาณภูมิ ในโลกที่ปนิกล่าวเพิ่มเติมว่า ต้องเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุตติยมรรคสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล และขณะที่กำลังเจริญวิปัสสนาอยู่นั้นมีสมาธิในทรีย์ คือมีสมาธิแก่กล้ากว่าอินทรีย์เหล่าอื่น (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536 : 260)

พรหมชั้นที่ 16 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อกนิญฺฐภูมิ การที่มีชื่ออย่างนี้เพราะเป็นที่อยู่ของพรหมที่เป็นอนาคามีทั้งหลาย ซึ่งทรงคุณสมบัติที่ไม่มีการเป็นรองกัน เป็นผู้ไม่ต่ำกว่ากันโดยความรู้และความสุข เป็นผู้เท่ากันทั้งหมด เพราะเป็นพรหมที่เป็นอนาคามีที่จะได้บรรลุพระอรหันต์ต่อไปทั้งหมดในพรหมโลก ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

นตฺถิ กนิญฺโฐ เอเตสฺนตฺติ อกนิญฺฐา ทิพฺพสมฺบัตติและความสุขที่มีประมาณน้อยไม่มีแก่พรหมเหล่านั้น เหตุนี้พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่า อกนิญฺฐะ

อีกนัยหนึ่งว่า

นตฺถิ รูปิณํ สุตฺตตานํ มชฺเฌ เกณจิ กุณฺเณ กนิญฺฐภาโว เอเตสฺนตฺติ อกนิญฺฐา ความเป็นสิ่งเล็กน้อยโดยสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาสัตว์ที่มีรูปทั้งหลาย (รูปพรหม) ไม่มีแก่พรหมเหล่านั้น เหตุนี้พรหมเหล่านั้นจึงชื่อว่า อกนิญฺฐะ (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535: 162)

พรหมในชั้นอกนิญฺฐภูมินี้ เป็นพรหมที่มีคุณสมบัติยิ่งกว่ารูปพรหมทั้งหมด เพราะพรหมที่อยู่ในชั้น อวิหาภูมิ อคฺคปฺปาภูมิ สุตฺตสฺสาภูมิ สุตฺตสฺสึภูมิ ทั้งหมดนั้น เมื่อยังไม่บรรลุพระอรหันต์แล้ว ก็จะต้องมาอุบัติในพรหมโลกชั้นอกนิญฺฐภูมินี้ เมื่อมาบังเกิดในชั้นอกนิญฺฐภูมินี้แล้ว ย่อมไม่บังเกิดในภูมิไหนอีก ย่อมบรรลุพระอรหันต์และปรินิพพานในชั้นนี้เลย ส่วนอกนิญฺฐะพรหมเหล่านั้นย่อมไม่ไปบังเกิดในภูมิใดอีก จะต้องบรรลุพระอรหันต์และปรินิพพานในภูมินี้เท่านั้น ดังนั้น พรหมในชั้นนี้จึงเป็นผู้มีศีล สมาธิและปัญญายิ่งกว่าพรหมที่มีรูปทั้งหมด พรหมในชั้นนี้มีอายุ 16,000 มหากัป บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุจุดศุद्धิญาณภูมิ ในโลกที่ปนิกล่าวเพิ่มเติมว่า ต้องเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เจริญวิปัสสนากรรมฐาน

จนได้บรรลุดิถีมรรคสำเร็จเป็นพระอนาคามีอริยบุคคล และในขณะที่เจริญวิปัสสนานั้นมีปัญญินทรีย์ คือ มีปัญญาแก่กล้ากว่าอินทรีย์อื่น ๆ (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536: 263)

ในสุทธาวาสภูมิทั้ง 5 ชั้นนี้ ในภูมิหนึ่ง ๆ ไม่ได้จำแนกพรหมออกเป็นพวก ๆ เช่นเดียวกับในชั้นปฐมฌานภูมิหรือทุติยฌานภูมิ ในชั้นอวิหาภูมิก็มีแต่อวิหะพรหมพวกเดียวกันเท่านั้น ในชั้น อตปปา สุตตสา สุตตสี และอกนิฏฐภูมิก็เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อว่าโดยอายุขัยแล้วพรหมที่อยู่ในชั้นสุทธาวาสภูมิทั้ง 5 ชั้นนี้ พรหมที่อยู่ในชั้นหนึ่ง ๆ ย่อมมีอายุเท่ากันทั้งหมดไม่แตกต่างกัน และพรหมที่อยู่ในชั้นเดียวกันก็สามารถมองเห็นกันได้ ดังนั้นจึงไม่มีการแบ่งพรหมในภูมิหนึ่ง ๆ ออกเป็นสองหรือสามพวกดังที่กล่าวมาแล้วในปฐมฌานและทุติยฌานภูมินั้น ๆ

อนึ่ง บุคคลผู้ที่มาบังเกิดในสุทธาวาสภูมินี้ได้นั้น ผู้นั้นจะเป็นมนุษย์ เทวดาหรือพรหมก็ตาม จะต้องเป็นผู้ได้บรรลุดุคตฌานภูมิโดยนัยแห่งพระสุตตันตปิฎกหรือปัญจฌานภูมิโดยนัยแห่งพระอภิธรรม และต้องเป็นพระอนาคามีอริยบุคคลเท่านั้น แต่การที่สุทธาวาสภูมิแบ่งออกเป็น 5 ชั้นก็เพราะด้วยอำนาจของอินทรีย์ 5 กล่าวคือ

ถ้าสัทธินทรีย์มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น ก็จะไปบังเกิดในชั้น อวิหาภูมิ

ถ้าวิริยินทรีย์มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น ก็จะไปบังเกิดในชั้น อตปปาภูมิ

ถ้าสตินทรีย์มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น ก็จะไปบังเกิดในชั้น สุตตสาภูมิ

ถ้าสมาธินทรีย์มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น ก็จะไปบังเกิดในชั้น สุตตสีภูมิ

ถ้าปัญญินทรีย์มีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น ก็จะไปบังเกิดในชั้น อกนิฏฐภูมิ

ในพรหมโลกชั้นอกนิฏฐภูมินี้ มีปูชนียสถานที่สำคัญอยู่แห่งหนึ่งชื่อว่า ทุสสะเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่บรรจุเครื่องฉลองพระองค์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในขณะที่เป็นพระสิทธัตถราชกุมาร ทรงสวมใส่ในขณะที่เสด็จออกจากจากพระนครเพื่อเสด็จออกผนวช เมื่อขณะที่พระองค์ทรงเปลื้องฉลองพระองค์ออกนั้น ท้าวฌฎิกะพรหมได้เสด็จมาจากอกนิฏฐพรหมนำเครื่องบริวาร 8 มาถวายแก่พระสิทธัตถราชกุมารและได้รับเอาฉลองพระองค์ทั้งหมดของเจ้าชายสิทธัตถะไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์ชื่อว่า ทุสสะเจดีย์ มีความสูงถึง 12 โยชน์ อยู่ในชั้นอกนิฏฐภูมินี้ ดังพระบาลีที่แสดงไว้ว่า

สุทธาวาสพรหมโลก ฌฎิการโ นาม มหาพรหมมา อฏฐปริกขารे तदुवा तसुस
โพธิस्तसुस वटुदालङ्गरानि कहेतुवा प्रभुम्लोक त्वात्तसोचनिकं तुसुสुप् ओकाति १
(พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ 2535: 164-165)

7.4 ข้อสังเกตในการเรียกชื่อรูปพรหม (ยกเว้นอสังขยัตตพรหม)

7.4.1 การเรียกชื่อพรหมในชั้นปฐมฌานภูมินั้น เป็นการเรียกตามชื่อตามตำแหน่ง

หน้าที่การงานของพรหม

7.4.2 การเรียกชื่อของพรหมในชั้นทุติยฌานภูมิทั้ง 3 ชั้น และตติยฌานภูมิทั้ง 3 ชั้น เรียกตามความต่างกันแห่งรัศมีกาย และวิมานของพรหมนั้นๆ

7.4.3 การเรียกชื่อพรหมในชั้นจตุตถฌานภูมิ 7 ชั้น เรียกชื่อตามประเภทของคุณธรรมที่เป็นเหตุบังเกิดในภูมินั้น ๆ

7.5 ทิพยสมบัติของรูปพรหม

สมบัติในเทวโลกทั้ง 6 ชั้น คือ ชั้นจาตุมมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวดี นั้นประกอบด้วยวิมาน สวนดอกไม้ สระโบกขรณี ต้นกัลปพฤกษ์ที่ทำให้เกิดสุทธาโภชน และเครื่องทรงที่อลังการต่าง ๆ ทิพยสมบัติในพรหมโลกก็มีอย่างนั้นเหมือนกัน แต่ต่างกันอยู่บ้าง คือ ต้นกัลปพฤกษ์ในพรหมโลกนั้นไม่มี เพราะพวกพรหมอยู่ด้วยความสุขที่เกิดจากฌาน และสมบัตินอกจากนั้นก็เป็นที่สวยงาม ประณีตกว่าของพวกเทวดาในเทวโลก ความยินดีและความเพลิดเพลินในทิพยสมบัติที่เป็นกามะราคะของพวกพรหมนั้นไม่มี เพราะข่มไว้ด้วยอำนาจแห่งฌาน และบรรดารูปพรหมนั้นมีสถานะที่เป็นลักษณะของเพศชาย พรหมบางพวกเป็นอยู่ด้วยพรหมวิหารธรรม บางพวกเข้าฌานสมาบัติ พรหมที่เป็นอริยะบางองค์เข้าผลสมาบัติ (พระสังฆมณฑล รัชสมัย 2535: 164-5)

7.6 ชั้นของอรุปรพรหม

สูงกว่าพรหมโลกชั้นอกนิฏฐภูมิ ซึ่งเป็นรูปาวจรพรหมโลกชั้นสูงสุดขึ้นไปเบื้องบนไกลแสนไกล จะถึงพรหมโลกอีก 4 ชั้น เรียกว่า อรูปาวจรภูมิ เป็นที่อยู่ของพวกอรุปรพรหม มีรูปวิเคราะห์ว่า

อรุปรพุรุษานัน อวรา ภูมิ อรูปาวจรภูมิ ที่เกิดของอรุปรพรหมทั้งหลายชื่อว่า อรูปาวจรภูมิ

อีกนัยหนึ่งว่า

อรุปราวจรานัน ภูมิ อรูปาวจรภูมิ ที่เกิดของอรุปราวจรวินาก ชื่อว่า อรูปาวจรภูมิ

อรุปรสส ภโว อรูป ภูมิเป็นที่เกิดแห่งนาม ชื่อว่า อรูปาวจรภูมิ (พระสังฆมณฑล รัชสมัย 2535:167)

พวกอรุปรพรหมนั้น เป็นพรหมที่ไม่มีตัวตน มีเพียงแต่จิตอย่างเดียว ที่เป็นเช่นนั้นเพราะพรหมพวกนี้เมื่ออยู่ในมนุษยโลกรำพึงว่า ถ้าเรามีแต่จิต ไม่มีตัวตน ก็จะทำร้ายผู้อื่นไม่ได้ เมื่อคิด

อย่างนั้นก็ตั้งใจภาวนาให้เหลือแต่จิต และตั้งความปรารถนาที่จะขึ้นไปบังเกิดในรูปพรหม และได้บรรลุรูปฌาน เมื่อตายไปแล้วก็ไปบังเกิดเป็นรูปพรหม

พรหมโลกชั้นรูปพรหมนี้มีอยู่ 4 ชั้น คือ

พรหมชั้นที่ 17 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อากาสนัญญาตนภูมิ (ม.มู 12/486/526) เป็นที่อยู่ของพรหมพวกหนึ่งที่ไม่มีรูปพรรณสัณฐาน มีแต่จิตและเจตสิกอย่างเดียว เป็นที่อยู่ของพรหมที่อุบัติด้วยอำนาจอากาสนัญญาตนวิบากจิตซึ่งเป็นผลของอากาสนัญญาตนฌาน กล่าวคือ ฌานที่อาศัยอากาสนัญญาตน อันไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

อากาสนัญญาตนสุต ภูมิ อากาสนัญญาตนภูมิ ภูมิเป็นที่ตั้งของอากาสนัญญาตนฌาน ชื่อว่า อากาสนัญญาตนภูมิ (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 :167)

บุคคลผู้ปรารถนาจะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ต้องภาวนาว่า อนนโด อากาโส อนนโด อากาโส อากาสนิมมีที่สุด อากาสนิมมีที่สุด จนได้บรรลุอากาสนัญญาตนฌาน สิ้นชีวิตแล้วก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ พรหมชั้นนี้มีอายุ 20,000 มหากัป

พรหมชั้นที่ 18 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า วิญญานัญญาตนภูมิ (ม.มู 12/486/526) เป็นที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปทั้งหลายที่อุบัติขึ้นด้วยวิญญานัญญาตนวิบากจิตซึ่งเป็นผลของวิญญานัญญาตนฌาน กล่าวคือ ฌานที่อาศัยวิญญานัญญาตน อันไม่มีที่สุดเป็นอารมณ์ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

วิญญานัญญาตนสุต ภูมิ วิญญานัญญาตนภูมิ ภูมิเป็นที่ตั้งของวิญญานัญญาตนฌาน ชื่อว่า วิญญานัญญาตนภูมิ (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 :167)

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุวิญญานัญญาตนฌาน กล่าวคือ พวกฤาษีผู้บำเพ็ญพรตภาวนา จนได้บรรลุอากาสนัญญาตนฌานแล้วแต่ยังไม่พอใจ เพราะเป็นฌานที่ยังต่ำไกลจกกับรูปฌาน คลายความพอใจในฌานนั้น ปรารถนาที่จะบรรลุฌานที่สูง ๆ ขึ้นไป จึงตั้งใจภาวนาว่า อนนโต วิญญานํ อนนโต วิญญานํ วิญญานํ วิญญานํ อันแผ่ไปทั่วอากาสนิมมีที่สุด ๆ จนได้บรรลุวิญญานัญญาตนฌาน ครั้นตายไปแล้วก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ พรหมชั้นนี้มีอายุ 40,000 มหากัป

พรหมโลกชั้นที่ 19 พรหมชั้นนี้ชื่อว่า อากิญจัญญาตนภูมิ (ม.มู 12/486/527) เป็นที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปทั้งหลายซึ่งอุบัติขึ้นด้วยอากิญจัญญาตนวิบากจิตที่เป็นผลของอากิญจัญญาตนฌาน กล่าวคือ ฌานที่อาศัยนัตถิภาวัญญาตน ไม่มีวิญญานเหลืออยู่แม้แต่น้อยเป็นอารมณ์ ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า

อากิญจัญญาตนสุต ภูมิ อากิญจัญญาตนภูมิ ภูมิเป็นที่ตั้งของอากิญจัญญาตนฌาน ชื่อว่า อากิญจัญญาตนภูมิ (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535: 167)

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุอากิญจัญญายตนฌาน กล่าวคือ พวกฤาษีบำเพ็ญพรตจนได้บรรลุวิญญานัญญายตนฌานแล้ว ก็ไม่ยินดีในฌานนั้น พิจารณาเห็นว่า ตนยังไม่สงบ ยังไม่ประณีตพอ จึงบำเพ็ญภาวนาค่อยไป ถือเอาความไม่มี ความว่างเปล่า เป็นอารมณ์ ภาวนาว่า นตฺถิ กิญฺจิ นตฺถิ กิญฺจิ นิคฺคหนึ่งไม่มี หน้อยหนึ่งไม่มี จนได้บรรลุอากิญจัญญายตนฌาน เมื่อตายแล้วก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นนี้ พรหมพวกนี้มีอายุยืนถึง 60,000 มหากัป

พรหมชั้นที่ 20 พรหมชั้นนี้เป็นชั้นสูงสุดชื่อว่า เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนภูมิ (ม.บ. 12/486/527) เป็นที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปผู้วิเศษ ซึ่งเกิดจากฌานที่อาศัยความประณีตอย่างยิ่ง ไม่มีสัณฺญาอย่างหยาบ มีแต่สัณฺญาที่ละเอียดประณีตเท่านั้น อรูปพรหมพวกนี้อุปบัติด้วยเนวสัณฺณานาสัณฺณายตนวิบากจิตซึ่งเป็นผลของเนวสัณฺณานาสัณฺณายตนฌาน ดังมีรูปวิเคราะหว่า

เนวสณฺณานาสณฺณายตนสส ภูมิ เนวสณฺณานาสณฺณายตนภูมิ ภูมิเป็นที่ตั้งของเนวสัณฺณานาสัณฺณายตนฌาน ชื่อว่า เนวสัณฺณานาสัณฺณายตนภูมิ (พระสัทธัมมโชติกะ รัมมาจริยะ 2535: 167)

บุคคลที่จะมาบังเกิดในพรหมชั้นนี้ได้ต้องเป็นผู้ได้บรรลุเนวสัณฺณานาสัณฺณายตนฌาน กล่าวคือ ฤาษีบางพวกบำเพ็ญภาวนาจนได้บรรลุอากิญจัญญายตนฌานแล้ว แต่ยังไม่พอใจ ด้วยพิจารณาเห็นว่า ยังอยู่ใกล้รูปภาวะความมีรูปร่างปรากฏอยู่ การที่ตนพ้นจากรูปภาวะมาจนถึงชั้นอากิญจัญญายตนฌานนี้ ยังไม่ได้แท้ ยังไม่เย็นใจ จึงมีความประสงค์ว่า เนวสณฺญา นาสณฺญา ภวิสฺสามิ ขอให้เรามีใจเหลืออันน้อยนักหนา คงคิดว่าหายไปเสียเถิด จักเป็นการดีแท้ จึงบำเพ็ญภาวนาว่า เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณฺธิตํ นันฺตํ สงฺกมํ นันฺตํ ประณีตํ ดังนี้จนได้บรรลุเนวสัณฺณานาสัณฺณายตนฌาน เมื่อตายแล้วก็จะไปบังเกิดในพรหมชั้นนี้ พรหมพวกนี้จึงชื่อว่า เนวสัณฺณานาสัณฺญาอรูปพรหม แปลว่า พรหมที่มีสัณฺญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัณฺญาก็ไม่ใช่ กล่าวคือ พรหมพวกนี้ไม่มีสัณฺญาอย่างหยาบ มีแต่สัณฺญาละเอียดประณีต หรือมีสัณฺญาเหลืออันน้อยเต็มที พรหมชั้นนี้มีอายุยืนถึง 84,000 มหากัป

อรูปพรหมภูมิ ทั้ง 4 ชั้นนั้น แม้จะเรียกว่าภูมิก็จริง แต่ภูมินี้ไม่ปรากฏว่ามีรูปร่างหรือสัณฐานอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเป็นภูมิที่มีแต่อาภาสสว่างเปลวเท่านั้น ไม่มีวิมาน สวน ดอกไม้ สระโบกขรณี และต้นกัลปพฤกษ์เหมือนพรหมชั้นรูปพรหม ทั้งนี้เพราะอรูปพรหมทั้งหลายเกิดขึ้นด้วยอำนาจของภาวนาที่ปราศจากความยินดีในรูป ที่เรียกว่า รูปวิราคภาวนา ดังนั้น สถานที่อยู่ของอรูปพรหมจึงไม่มีรูปใด ๆ ปรากฏเลย อรูปพรหมนั้นเป็นพรหมที่ไม่มีรูป มีแต่จิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นติดต่อกันเท่านั้นตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้นมา เป็นที่น่าสังเกตว่าบุคคลที่จะ

มาบังเกิดในรูปพรหมได้นั้นย่อมทรงสภาวะนักรบวชมาก่อน เช่น อาพาธคาบสกาลามโคตรที่ได้บรรลุนิติภาวะจนครบถ้วนแล้วมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นอาภิกขุญญตภุมิ และอุทกคาบสรามบุตร ที่ได้บรรลุนิติภาวะจนครบถ้วนแล้ว มาบังเกิดในพรหมโลกชั้นเนวสญญตภุมิ เป็นต้น

โลกที่ปิ่นกล่าวเพิ่มเติมว่า พรหมทั้งหลายนั้น ครั้นสิ้นอายุขัยจากพรหมโลกแล้ว บางทีก็เกิดเป็นพรหมอีก บางทีก็มาบังเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ บางทีก็อาจมาบังเกิดเป็นมนุษย์ แต่จะไม่ไปบังเกิดในอบายภูมิทั้ง 4 คือ นรก เปตอ อสุรกาย และเคร็จจาน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะพรหมเหล่านั้นเป็นผู้ปิดประตูแห่งอบายทั้งหลายแล้ว เพราะท่านที่จุติจากพรหมโลกแล้ว จะไม่ไปบังเกิดในอบายภูมิในชาติที่สองเท่านั้น แต่ชาติต่อจากนั้นไปไม่แน่ว่าจะไปบังเกิดในอบายก็ได้ เพราะยังไม่ได้บรรลุนิพพาน (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2535 : 286)

แม้พรหมโลกจะเป็นสถานที่ที่มีความสุขเพียงใด แต่พรหมทั้งหลายก็ยังมีเกิด มีดับ (ม.นุ. 12/522-523/589-592) เช่นเดียวกับภูมิอื่น ๆ ซึ่งรวมได้ทั้งหมด 31 ภูมิ คือ อบายภูมิ 4 มนุษย์ภูมิ 1 จกคามวจรภูมิ 6 และพรหมโลก 20 ชั้น นั้น ไม่เที่ยงแท้แน่นอน พรหมทั้งหลายเป็นโสด ไม่มีใจกำหนดกระสันต่อความยินดีในสตรีเพศ พรหมบางพวกอยู่ได้ด้วยฉันทาที่ชื่อว่า อริย วิหาร บางพวกอยู่ได้ด้วยทิพยวิหาร บางพวกอยู่ได้ด้วยฉันทาอันเรียกว่า พรหมวิหาร บุคคลใดแม้ว่าจะได้ทำบุญบวชเป็นสมณะ แม้จะมีศีลอย่างไรก็ตาม หากไม่ได้ฉันทาก็จะไม่สามารถมาบังเกิดในพรหมโลกได้ แต่ถ้าหากได้ฉันทาและไม่เสื่อมจากฉันทา จึงจะสามารถมาบังเกิดในพรหมโลกได้

8. ปฏิปทาที่นำไปสู่ความเป็นพรหม

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นว่า การอธิบายถึงพรหมในทรรศนะของพระสุตตันตปิฎกนั้นมีการอธิบายเป็น 2 แนว คือ พรหมที่เป็นบุคคลาธิษฐานและพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐาน การที่บุคคลจะเป็นพรหมที่เป็นบุคคลาธิษฐานได้นั้น ต้องทำการปฏิบัติจิตอย่างสูงจนสามารถได้บรรลุนิพพาน ดังนั้น ฉันทาจึงเป็นปฏิปทาที่จะนำไปสู่ความเป็นพรหม โดยแยกเป็นประเภทได้ดังต่อไปนี้ คือ

8.1 ปฏิปทาที่นำไปสู่ความเป็นรูปพรหม

บุคคลที่จะมาบังเกิดเป็นรูปพรหมได้นั้นจะต้องบรรลุนิพพาน ดังต่อไปนี้ คือ

8.1.1 ปฐมฉันทา มีองค์ 5 คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกกคตา

8.1.2 ทุติยฉันทา มีองค์ 3 คือ ละวิตกและวิจารได้ มีปีติ สุข และเอกกคตา

8.1.3 ตติยฌาน มืองค์ 2 คือ ละปิตีได้ มีแต่สุขและเอกัคคตา

8.1.4 จตุตถฌาน มืองค์ 2 คือ มีอุเบกขาและเอกัคคตา

ปฐมฌานเป็นเหตุให้ไปบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก 3 ชั้นแรก คือ ปาริสัชชภูมิ ปุโรหิตภูมิ และมหาพรหมภูมิ

ทุติยฌานเป็นเหตุให้ไปบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลก 3 ชั้นต่อมา คือ ปรีตตภาภูมิ อัปปมาณาภาภูมิ และอาภัสสราภูมิ

ตติยฌานเป็นเหตุให้ไปบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลกอีก 3 ชั้นต่อมา คือ ปรีตตสุภาภูมิ อัปปมาณสุภาภูมิ และสุภกิมหาภูมิ

จตุตถฌานเป็นเหตุให้ไปบังเกิดเป็นพรหมในพรหมโลกชั้นเวทฬลาภูมิ และอัสตัญญลัตตภาภูมิ

8.2 ปฏิปทาที่นำไปสู่ความเป็นรูปพรหมชั้นปัญจสุทธาวาสพรหม

พรหมโลกทั้ง 5 ชั้นนี้ เป็นภูมิสำหรับพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีซึ่งบำเพ็ญวิปัสสนาจนได้บรรลุนาคามีผล ดังนั้น บุคคลผู้ที่มาบังเกิดในพรหมโลกทั้ง 5 ชั้นนี้ได้ต้องบรรลุนาคามีผล

8.3 ปฏิปทาที่นำไปสู่ความเป็นรูปพรหม

บุคคลผู้จะมาบังเกิดในรูปพรหมนี้ได้ต้องได้บรรลुरुูปฌาน ดังต่อไปนี้ คือ

8.3.1 อากาสนัญญาขณฌานเป็นเหตุให้บังเกิดเป็นรูปพรหมในชั้นอากาสนัญญาขณภูมิ

8.3.2 วิญญาณัญญาขณฌานเป็นเหตุให้บังเกิดเป็นรูปพรหมในชั้นวิญญาณัญญาขณภูมิ

8.3.3 อากิญจัญญาขณฌานเป็นเหตุให้บังเกิดเป็นรูปพรหมในชั้นอากิญจัญญาขณภูมิ

8.3.4 เนวสัญญานาสัญญาขณฌานเป็นเหตุให้บังเกิดเป็นรูปพรหมในชั้นเนวสัญญานาสัญญาขณภูมิ

ส่วนปฏิปทาที่นำไปสู่ความเป็นพรหมที่เป็นธรรมาธิฐานนั้น ก็คือ ตัวธรรมที่พระพุทธเจ้ายกขึ้นแสดงว่าเป็นพรหมโดยธรรมาธิฐานนั่นเอง ซึ่งได้แก่ อริยมรรคอันมีองค์ประกอบ 8 ประการ ซึ่งจะนำไปสู่การบรรลุพระโสดาปัตติผล พระสกทาคามีผล พระอนาคามีผล และพระอรหัตตผล ที่แสดงไว้ในพระสูตรต้นฉบับกว่าเป็นพรหมโดยธรรมาธิฐาน

9. พรหมที่สำคัญบางองค์

ในการศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์บาลีทั้งหลายนั้นจะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงพรหมบางองค์ที่ทำหน้าที่อันโดดเด่นกว่าพรหมอื่นๆ ซึ่งส่วนมากก็เป็นหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสาวกในเรื่องที่เกี่ยวกับการสั่งสอนศีลธรรม พรหมที่ปรากฏชื่อได้แก่ ท้าวมหาพรหม ท้าวสหัมบดีพรหม ฌฎิการพรหม พกาพรหม ตูฬปิณฑกพรหม สันถุมารพรหม เป็นต้น ดังนั้น จึงจะกล่าวถึงพรหมเหล่านี้โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

9.1 ท้าวมหาพรหม

ชื่อของท้าวมหาพรหมนี้เป็นคำ ๑ เดียวแต่มี 2 ลักษณะ คือ มหาพรหมที่เป็นชื่อของพรหมชั้นที่สามจากพรหมชั้นต่ำสุด อีกลักษณะหนึ่ง คือ เป็นชื่อหัวหน้าของพรหมทั้งหลาย ในคัมภีร์บาลีและบทวิเคราะหฺต่าง ๆ ย่อมปรากฏชื่อมหาพรหมว่ามีหน้าที่เป็นหัวหน้าของพรหมทั้งหลาย กล่าวคือเป็นราชาของพรหมทั้ง 20 ชั้น หน้าที่ดังกล่าวคล้ายกับพระอินทร์ที่เป็นหัวหน้าของเหล่าเทวดาทั้งหลายในกามาวจรเทวโลกทั้ง 6 ชั้น การที่มหาพรหมทำหน้าที่เป็นหัวหน้าพรหมนี้แสดงว่าอยู่ในสภาวะเป็นรูปพรหม แม้ว่าความเป็นอยู่และภาวะจิตจะต่ำกว่ารูปพรหมทั้งหลาย แต่ด้วยเหตุที่รูปพรหมทั้งหลายนั้นไม่มีกายที่จะทำหน้าที่ใด ๆ ได้ ดังนั้น หัวหน้าพรหมจึงต้องเป็นรูปพรหม จากความจริงที่ว่าพรหมโลกชั้นนอกนิกูฐนั้นประเสริฐที่สุดในรูปพรหม เหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ มักปรากฏในพรหมโลกชั้นนี้ ทุสสเจติยอันเป็นที่เคารพของพวกพรหมและเทวดาทั้งหลายก็อยู่ในชั้นนอกนิกูฐนี้ เช่นเดียวกับจุฬามณีเจติยที่อยู่ในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ดังนั้น ท้าวมหาพรหมน่าจะอยู่ในพรหมโลกชั้นนอกนิกูฐนี้

9.2 ท้าวสหัมบดีพรหม

ในพระสูตรต้นคปิฎกนั้น ชื่อของพรหมที่ปรากฏบ่อยที่สุด ก็คือ ท้าวสหัมบดีพรหม (สหมฺปติ) อาจกล่าวได้ว่า สหัมบดีพรหมนี้เป็นชื่ออีกชื่อหนึ่งของท้าวมหาพรหมก็ได้ กล่าวคือเป็นราชาของพวกพรหมทั้งหลาย คำว่า สหัมบดี นี้ ประกอบขึ้นจากคำสองคำ คือ สหา และ ปติ คำว่า สหา แปลว่า ร่วมกัน ส่วน อัม เป็นนิคคหิต ซึ่งมีหน้าที่ทำให้คำไพเราะขึ้นโดยไม่เปลี่ยนแปลงความหมาย ส่วนคำว่า ปติ นั้น หมายความว่า หัวหน้า ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่า ท้าวสหัมบดีเป็นหัวหน้าของพรหมทั้งหลาย

ท้าวสหัมบดีพรหมมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ามากมายรวมไปถึงการเผยแผ่พระศาสนาของพระพุทธเจ้าอีกด้วย โดยเฉพาะในแง่ของการเผยแผ่พระศาสนานั้นนับได้ว่า ท้าวสหัมบดีพรหมมีส่วนร่วมด้วยเป็นอย่างมาก เช่น ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ

นั้น พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าควรจะประกาศพระธรรมที่ได้ตรัสรู้หรือไม่ ครั้นท้าวสัทัมบดีพรหมทรงทราบพุทธวิถีดั่งกล่าวก็เข้าใจดีว่าหากพระพุทธเจ้าไม่ทรงประกาศพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้น มนุษย์ทั้งหลายก็จะพลาดโอกาสอันดีดังนี้ ท้าวเธอจึงมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์แล้วทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์ประกาศหลักธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แก่มวลมนุษย์ทั้งหลาย (ส.ส. 15/555-557/200-203)

เนื้อความในคารวสูตรกล่าวไว้ว่า ในครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ใหม่ ๆ ทรงมีความปริวิตกว่า พระองค์จะพึงเคารพสมณะหรือพราหมณ์คนใดเพื่อความบริบูรณ์แห่งศีลชั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ ครั้นท้าวสัทัมบดีพรหมทรงทราบความปริวิตกนั้น จึงมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธองค์แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงเคารพพระธรรมของพระองค์นั้นแล เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลายก็ทรงเคารพสักการะพระธรรมนั่นเอง (ส.ส. 15/559-561/203-205)

เนื้อความในปรินิพพานสูตรกล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ท้าวสัทัมบดีพรหมได้กล่าวคาถานี้พร้อมทั้งกาลเป็นที่ปรินิพพานว่า

“ สพฺเพว นิภฺยปิสุตฺตนิ ภูตา โลเก สมุสฺสยํ
 ยตฺถ เอตาปิโส สุตฺตา โลเก อปฺปปฏิปฺภุคฺคโ
 ตถาคโถ พลปฺปคฺโค สมฺพุทฺโธ ปรินิพฺพุโต (ส.ส. 15/622/232)

สัตว์ทุกหมู่เหล่าจักทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลก พระตถาคตผู้พระศาสดา ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้ในโลก ถึงแล้วซึ่งกำลังแห่งพระญาณ เป็นถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นนี้ ก็ยังปรินิพพานแล้ว

จากหลักความจริงที่ว่า คำสอนของพระพุทธศาสนาดังอยู่บนพื้นฐานกฎแห่งกรรม จึงมีการแสดงถึงอดีตชาติของท้าวสัทัมบดีพรหมไว้ว่า ท้าวเธอเคยเสวยชาติเป็นภิกษุในสมัยแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า เป็นผู้พอใจในวิปัสสนาธุระ พยายามเจริญวิปัสสนาจนได้ปฐมฌาน เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นที่ 3 มีนามว่า สัทัมบดี (พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ 2535 : 166)

9.3 พรหมกุมาร สันตกุมาร หรือสนังกุมารพรหม

ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงพรหมองค์หนึ่ง ซึ่งอาจเรียกได้หลายชื่อด้วยกัน เช่น พรหมกุมาร สนังกุมาร สันตกุมาร หรือพรหมกุมาร ดังที่กล่าวไว้ว่า

“ .... ฌเมื่อเทพดาทั้งหลายสดับธรรมในไตรตรึงษ์สวรรค์แล้วยังมีพรหมคนหนึ่งชื่อว่า พรหมกุมารลงมาแต่พรหมโลกยไพนแลลงมานถมิตคนเป็นดังคนธนูคนหนึ่ง ชื่อว่า ปญฺจสิงขร

คนธัน จึงขึ้นเหนือธัมมาสน์แลเทศนาธรรม ..... ศิพรหมผู้หนึ่งชื่อว่าสันตกุมารแลมาแต่พรหมโลกย์แลมานถมิตคนเป็นคังคนธันเทพบุตรผู้ชื่อว่า ปัญจสิงขร แลมาเทศนาธรรมให้เทพยดาทั้งหลายฟัง ....” (พญาสีโท 2506 : 223-225)

จากเนื้อความทั้งสองนี้แสดงให้เห็นว่า พรหมกุมารและสันตกุมารนั้นเป็นพรหมองค์เดียวกัน เพราะทำหน้าที่อันเดียวกัน แต่ในพระสูตรต้นคปิฎกนั้น พรหมที่ทำหน้าที่แสดงธรรมแก่เทวดาทั้งหลายนั้นชื่อว่า สันตกุมารพรหม (ที.ม. 10/196/239-240) ดังนั้น ชื่อทั้ง 3 นั้นน่าจะเป็นชื่อของพรหมองค์เดียวกัน

สันตกุมารพรหมทำหน้าที่แสดงธรรมแก่เทวดาทั้งหลายและเป็นผู้ได้รับการเคารพและยกย่องเป็นอย่างมากจากหมู่เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกะและเทวดาชั้นดาวดึงส์ เมื่อใดที่พรหมองค์นี้ปรากฏในที่ประชุมของเทวดาทั้งหลาย เทวดาทั้งหลายในที่ประชุมชั้นดังกี้ประคองอัญชลีไหวในขณะที่ทำวธอไปสู่อาสน์เป็นที่ประทับ เมื่อทำวธอแสดงธรรมแก่เทวดาทั้งหลายนั้น น้ำเสียงก็แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล น่าฟัง กลมกล่อม ไม่พรา ลึก มีกังวานเป็นเช่นเดียวกับเสียงของท้าวมหาพรหม (ที.ม. 10/198/241-242)

9.4 พกพรหม

ท้าวพกพรหมเป็นพรหมในชั้นรูปาวจรพรหมชั้นที่ 3 มีอายุนับได้ 1 มหากัปพอดี เพราะเหตุที่พรหมในชั้นนี้มีอายุยืนอย่างนี้จึงทำให้เกิดความเข้าใจไขว้เขวไป ดังข้อความที่กล่าวไว้ในพรหมนิมิตตนิคสูตร มัชฌิมนิคาย และในพกสูตร สังยุตตนิกายว่า ในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวันอารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี พระนครสาวัตถี พกพรหมเกิดมิจฉาทิฏฐิว่า ฐานะของพรหมนี้เที่ยงแท้ ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง มีความไม่เคลื่อนเป็นธรรมดา ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ สถานที่เป็นที่ออกจากทุกขอื่นนอกจากพรหมสถานนี้ไม่มี พระผู้มีพระภาคเจ้าทราบความปริวิตกแห่งพกพรหมนี้ จึงมาปรากฏพระองค์ในพรหมโลกแล้วได้ตรัสสั่งสอนพกพรหมว่า ฐานะของพรหมไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ติดต่อกัน ไม่คงที่ มีการเคลื่อนไหวเป็นธรรมดา และกล่าวอีกว่าพระองค์เป็นผู้สูงกว่าพกพรหม ทรมานจนพกพรหมสิ้นพยสกลายจากมิจฉาทิฏฐิทั้งหมดได้ (ม.ม. 12/552-553/589-592, ส.ส. 15/567-568/269-270)

โลกทิปนิกล่าวไว้ว่า ในครั้งหนึ่ง โลกยังว่างจากพระพุทธศาสนา ท้าวพกพรหมเกิดเป็นมนุษย์คหบดีผู้มีทรัพย์ เห็นโทษในการครองเรือนจึงออกบวชเป็นดาบส บำเพ็ญตบะจนได้สำเร็จตุดตถมาน เมื่อตายแล้วก็ได้ไปบังเกิดเป็นพระพรหมชั้น เวฬุผลา อยู่ในชั้นนั้นนาน แล้วเกิดมานเลื่อมถอยหลังกมาอยู่ในชั้นตติยมาน จึงจุติมาบังเกิดในพรหมโลกชั้น สุภกิมหา แล้วก็

เกิดมานถอยหลังอีกมาอยู่ในชั้นทุคติมาน จึงมาบังเกิดในชั้นอาภิสราพรหม ครั้นมานถอยหลังมาอยู่ในชั้นปฐมมานจึงจุติจากพรหมโลกชั้นนั้นมาบังเกิด ในพรหมโลกชั้นมหาพรหม เพราะเหตุนั้น พวกพรหมจึงรู้จักแต่ที่บังเกิดในพรหมโลกเท่านั้น เพราะตัวเองท่องเที่ยวเวียนว่ายอยู่แต่ในพรหมโลก จึงทำให้เข้าใจว่า คนและสรรพสิ่งทั้งปวงเที่ยงแท้ ไม่แปรเปลี่ยน ไม่แก่ ไม่ตาย (พระธรรมธีรราชมหามุนี 2536 : 233)

จากที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดถึงแนวคิดเรื่องพรหมในพระพุทธศาสนา จึงอาจจะสรุปได้ว่า พรหมนั้นถูกอธิบายเป็นสองแนวคิดคือ พรหมที่เป็นบุคคลาธิฐานและพรหมที่เป็นธรรมาธิฐาน พรหมที่เป็นบุคคลาธิฐานนั้นได้แก่เทพเจ้าพวกหนึ่งที่อยู่ในพรหมโลกซึ่งเป็นชั้นที่สูงกว่าสวรรค์ทั้ง 6 ชั้นที่เรียกว่าชั้นกามาวจรโลก เพราะเหตุที่เทพทั้งหลายที่อยู่ในชั้นกามาวจรทั้งหมดนั้นจะได้รับการขนานนามว่า เทวดา เทวบุตร ส่วนเทพชั้นรูปาวจรและอรุปาวจรทั้งหมดนั้นจะถูกเรียกว่า พรหมทั้งนั้น แต่เพื่อเป็นการระบุดังความแตกต่างในหมู่พวกพรหมจึงมีการเรียกให้ชัดเจนขึ้นไปอีกว่า เทพชั้นรูปาวจร คือ รูปพรหม และเทพชั้นอรุปาวจรคือ อรูปพรหมโดยลำดับ พวกพรหมทั้งหลายนั้นเป็นผู้มีคุณวิเศษต่าง ๆ มีฤทธิ์ มีรัศมี มีทิพย์สมบัติ มีวิมานเป็นที่สถิต มนุษย์ทั้งหลายสามารถที่จะมาบังเกิดเป็นพรหมได้ด้วยการบำเพ็ญมานจนได้บรรลุมาน เมื่อตายแล้วก็สามารถที่จะมาบังเกิดในพรหมโลกชั้นต่าง ๆ ได้ด้วยอำนาจมานระดับต่าง ๆ

เดวิสสุตรยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า ปฏิปทาเป็นเหตุบังเกิดในพรหมโลกได้นั้นก็ด้วยการบำเพ็ญอัปปมัญญา 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จนฝังแน่นในสันดาน (ที.สี. 9/384/310-312) มนเทวสุตรก็กล่าวไว้ว่า พระเจ้ามณฑะเสด็จออกบวชเป็นบรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่มณฑะวันเพ็ญวันแปดหมื่นสี่พันปี พระองค์ทรงเจริญพรหมวิหารสี่แล้วเมื่อสวรรคตได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก (ม.ม. 13/462/425-426)

พรหมในแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระสาวก แต่ฐานะของพรหมนั้นต่ำกว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่เป็นพระอรหันต์จะเห็นได้จากในคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงการที่พรหมเข้ามามีบทบาทในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ตั้งแต่คราวที่พระพุทธองค์ยังไม่ประสูติ เช่นที่กล่าวไว้ว่า พวกสุทธาวาสพรหมทั้งหลายได้ประกาศพุทธโกลาหลแก่มนุษย์ทั้งหลายว่า อีกแสนปีข้างหน้า พระสัพพัญญูพุทธเจ้าจักบังเกิดขึ้นในโลก ถ้าผู้ใดใครจะพบเห็นก็จงเว้นจากเวรทั้ง 5 จงอุทิศบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนากระทำกุศลต่าง ๆ (สมเด็จพรมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส 2503:32)

ในตอนที่พระพุทธเจ้าประสูติจากพระครรภ์ ยังมีทันถึงพื้นปรุพี ท้าวสุทธาวาสพรหม

ทั้ง 4 ก็ทรงรองรับด้วยคาช่ายทองในที่เฉพาะพระพักตร์พระราชเทวี (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2506 :110)

เมื่อพระสัทธัตถะเสด็จออกผนวช ในกาลนั้นท้าวมหาพรหมชื่อว่า ฌฏิกกร ก็ได้นำเอา บริหารทั้ง 8 อันเป็นทิพย์มีใครจีวรเป็นต้น จากพรหมโลกมาถวายพระองค์ พระสัทธัตถะทรง เปลื้องเครื่องทรงคฤหัสถ์ออกให้แก่ท้าวมหาพรหม ท้าวเธอก็อัญเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ในทูลสเจดีย์ สูง 12 โยชน์ในพรหมโลก (พญาลีไท 2506 : 242)

เกวัญภูสูตรกล่าวถึงความรู้ที่พรหมยังเป็นผู้ไม่รู้ เป็นผู้ด้อยกว่าพระพุทธเจ้า โดยกล่าว ถึงภิกษุรูปหนึ่งขึ้นไปพรหมโลกแล้วถามท้าวมหาพรหมว่า มหาภูตรูปดับที่ไหน มหาพรหม ตอบกลับว่า เราเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เราเป็นใหญ่ .... เราเป็นบิดาของสัตว์ทั้งที่เป็นแล้ว และกำลังจะเป็น ภิกษุนั้นก็กล่าวว่า เราไม่ได้ถามอย่างนี้ แต่พรหมก็ยังคงตอบอยู่อย่าง เดิม 2-3 หน และจงมีภิกษุนั้นไปในที่ลัปดาห์พรหมอื่น ๆ แล้วพูดว่า เราตอบไม่ได้ แต่ต้อง ตอบไปอย่างนั้น เพราะละอายพรหมองค์อื่น ๆ เพราะพรหมทั้งหลายเข้าใจว่า มหาพรหมเป็นผู้รู้ ขอให้ท่านไปถามพระพุทธเจ้าเถิด ภิกษุนั้นจึงกลับมาถามปัญหานั้นกะพระพุทธเจ้า พระ พุทธเจ้าก็ทรงตอบปัญหานั้น (ที.ส. 9/346-347/280-282)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระสาวกนั้นฐานะของพรหมก็ต่ำกว่าพระสาวกของพระพุทธเจ้า ดังที่กล่าวไว้ในอปราทิฏฐิสูตรว่า พรหมองค์หนึ่ง เกิดความเห็นผิดว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ จะมาถึงพรหมโลกได้ย่อมไม่มี พระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหารของอนาถปิณฑิก เศรษฐี ทรงทราบถึงความปริวิตกของพรหมนั้น จึงมาปรากฏพระองค์ที่พรหมโลก ณ เบื้องบน ของพรหมนั้นและทรงเข้าเฝ้าโศกสิณ ท่านพระโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนูรุธะ พระ มหากัสปนะ ได้ตามเสด็จไปยืนอยู่ด้านขวา ด้านซ้าย ด้านหลังของพระพุทธองค์ ต่ำกว่าพระ พุทธองค์ แต่สูงกว่าพรหมนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมจนพรหมนั้นไม่มีความเห็นผิด เช่นนั้น (ส.ส.15/574-578/212-213)

ส่วนพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐานนั้น ได้แก่ การยกธรรมขึ้นมาแสดงเป็นพรหมหรือ เป็นปฏิบัติที่นำไปสู่ความเป็นพรหม ซึ่งได้แก่ความเป็นพระอริยบุคคล กล่าวคือ พระ โสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ดังเช่นที่กล่าวไว้ในพรหมัญญสูตร ว่า อริยมรรคอันมีองค์ประกอบ 8 ประการ เป็นพรหมัญญะ (ความเป็นพรหม) พระโศดา บัตติผล พระสกทาคามีผล พระอนาคามีผล พระอรหันตผล เป็นพรหมัญญผล ในพรหมัญญ สูตรที่ 2 ก็กล่าวไว้ว่า อริยมรรคมีองค์ประกอบ 8 ประการเป็นพรหมัญญะ ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ เป็นผลแห่งพรหมัญญะ (ส.ม. 19/106-107,109-110/31)

พรหมจริยสูตรที่ 1 และที่ 2 ก็กล่าวไว้ว่า อริยมรรคอันมีองค์ประกอบ 8 ประการ

เป็นพรหมจรรย์ (ความประพฤติแบบพรหม) โสคาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล
อรหัตตผล ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ เป็นผลและเป็นประโยชน์ของพรหมจรรย์
(ส.ม.19/112-113, 116/31-32)

ดังนั้น อาจสันนิษฐานได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงนำทรรศนะเรื่องพรหมตามแนวความคิดของอุปนิษัทมาอธิบายความใหม่ โดยยอมรับพรหมที่เป็นบุคคลาธิฐาน แต่ก็แสดงว่าเป็นเพียงเทพจำพวกหนึ่งที่สูงกว่าเทวดาสามัญทั่ว ๆ ไป มีที่อยู่รวมกันเรียกว่า พรหมโลก 20 ชั้น แต่พวกพรหมก็ยังคงมีการจุติ และปฏิสนธิใหม่ในภพอื่นตามอำนาจกุศลและอกุศลที่ได้กระทำมา ซึ่งเป็นเรื่องหลักของกรรม พรหมโลกจึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เมื่อทรงอธิบายอย่างนั้นแล้วก็ทรงน้อมเข้ามาแสดงให้เกี่ยวข้องกับธรรมะ โดยทรงแสดงว่า ธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นพรหมหรือเป็นปฏิบัติที่นำไปสู่ความเป็นพรหม เป็นความประพฤติแบบพรหมนั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 ทรงเน้นว่า โสคาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล กล่าวคือ ความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ นั่นเองคือผลแห่งความเป็นพรหม เป็นพรหมที่แท้จริงเป็นที่ดับทุกข์ ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายอีกต่อไป ซึ่งก็คือพระนิพพานที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนานั้นเอง